

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Кафедра історії України та археології

На правах рукопису

ЛУК'ЯНЧУК ОРЕСТ ВОЛОДИМИРОВИЧ
МАНПУЛЮВАННЯ ІСТОРІЄЮ ПІД ЧАС
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2014–2024)

Спеціальність: 032 Історія та археологія

Освітньо-професійна програма «Публічна історія»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:

КУЧЕРЕПА МИКОЛА МИХАЙЛОВИЧ,

кандидат історичних наук, професор

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № _____

засідання кафедри історії України та археології

від 14 листопада 2024 р.

Завідувач кафедри

Баран В. К.

ЛУЦЬК – 2024

АНОТАЦІЯ

Лук'янчук О. В. «Маніпулювання історією під час російсько-української війни (2014–2024)», Луцьк, 2024. 88 с.

Випускна кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр» за освітньо-професійною програмою «Публічна історія» спеціальності 032 Історія та археологія. Волинський національний університет імені Лесі Українки. Факультет історії, політології та національної безпеки. Луцьк 2024.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів із сімома підрозділами, висновків та списку використаних джерел. Всього робота налічує 88 сторінок друкованого тексту, з них 77 сторінок основного тексту та 118 найменувань списку використаних джерел.

Об'єктом дослідження виступає російсько-українська війна.

Предметом дослідження є маніпулювання історією під час російсько-української війни 2014–2024 рр.

Методологічна основа магістерської роботи – система наукових підходів, принципів та методів. Для написання роботи обрано системний науковий підхід, на якому базувалась побудова методології дослідження наукової проблеми. Для реалізації означеної мети роботи було обрано принцип історизму. Також були використані загальнонаукові та спеціальні наукові методи, а саме: аналіз, синтез та абстрагування.

Мета дослідження полягає в теоретичному та практичному аналізі маніпулювання історичними фактами та подіями під час російсько-української війни.

Новизна отриманих результатів полягає у визначенні місця та ролі російських маніпулятивних історичних технологій в агресії проти України, розкритті їхньої ідеологічної основи; проведено аналіз методів і прийомів таких технологій із конкретними прикладами їхнього використання; виокремлено

ключові антиукраїнські мітологєми, що лежать в основі маніпулювання суспільною свідомістю.

Значення роботи та висновки. Значущість дослідження полягає у тому, що матеріали роботи можуть застосовуватися у науково-дослідній діяльності для подальшого поглиблення знань з теми російсько-української війни, зокрема її інформаційного виміру. Це дозволить підвищити ефективність сучасної української політичної практики та протистояти деструктивним маніпулятивним технологіям; у практичній діяльності – під час проведення відповідних реформ у політичній, інформаційній та культурній сферах, організації роботи виконавчих органів влади, пов'язаних із зазначеними сферами.

Прогнозовані припущення про організацію подальших досліджень об'єкту, які вбачаються в дослідженні майбутнього розвитку подій російсько-української війни та маніпулювання історією під час війни.

Ключові слова: російсько-українська війна, маніпулювання історичними фактами, фейк, пропаганда, викривлення історії.

ABSTRACT

Final qualifying work in the form of a manuscript.

Qualification work for the educational degree “Master” in the educational and professional program “Public History”, specialty 032 History and Archeology. Lesya Ukrainka Volyn National University. Faculty of History, Political Science and National Security. Lutsk 2024.

The work consists of an introduction, three chapters with seven subsections, conclusions and a list of used literary sources. In total, the work consists of 88 pages of printed text, of which 77 pages of the main text and 118 names of the list of used literary sources.

The object of the study is the Russian-Ukrainian war.

The subject of the study is the use of manipulation of history by Russia in the war against Ukraine.

The methodological basis of writing the master’s thesis is the system of scientific approaches, principles and methods used in writing the thesis. A systematic scientific approach was chosen for the work, on which the construction of the research methodology of the scientific problem was based. The principle of historicism was chosen to realize the stated goal of the work. General scientific and special scientific methods were also used, namely: analysis, synthesis and abstraction.

The purpose of writing the thesis is a theoretical and practical analysis of the manipulation of historical facts and events during the Russian-Ukrainian war.

Results and their novelty. The novelty of the obtained results of writing the thesis is due to the fact that the place and role of Russian manipulative historical technologies in the aggression against Ukraine was determined, and their ideological component was substantiated; a description of the methods and techniques of manipulative historical technologies along with concrete examples of their application is given; the main anti-Ukrainian mythologies, on which the manipulation of public consciousness is built, are defined.

Value of work and conclusions. The significance of the study lies in the fact that the theses and facts presented in the work can be applied: in research activities to further deepen knowledge on the subject of the Russian-Ukrainian war, in particular its informational dimension, which in turn will increase the effectiveness of modern Ukrainian political practice and oppose destructive manipulative technologies; in practical activity – during the implementation of relevant reforms in the political, informational and cultural spheres, organization of the work of executive authorities related to the specified spheres.

Projected assumptions about the organization of further studies of the object. Further research is seen in the investigation of the future development of the Russian-Ukrainian war and the manipulation of history during the war.

Keywords: Russian-Ukrainian war, manipulation of historical facts, fake, propaganda, distortion of history.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	12
1.1. Стан наукового вивчення проблеми	12
1.2. Джерельна база	19
1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження	27
Висновки до розділу 1	30
РОЗДІЛ 2. МАНІПУЛЯЦІЇ ІСТОРІЄЮ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	32
2.1. Викривлення історії, як привід до вторгнення у Крим та Донбас	32
2.2. Ідеологічні засади російської агресії проти України	42
Висновки до розділу 2.....	52
РОЗДІЛ 3. ШИРОКОМАСШТАБНИЙ ЕТАП ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ.....	54
3.1. Позиція президента російської федерації щодо агресії.....	54
3.2. Сучасний стан маніпуляцій історією України	63
Висновки до розділу 3.....	71
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	77

ВСТУП

Актуальність теми кваліфікаційної роботи зумовлена тим, що багаторічні інформаційні маніпуляції з боку Російської Федерації, по-перше, сприяли формуванню історичних мітів і стереотипів про Україну як всередині країни, так і за її межами, а по-друге, стали інструментом підготовки та ведення повномасштабної війни проти України, що створює загрозу її суверенітету та територіальній цілісності.

Вивчення російського досвіду використання маніпулятивних технологій та роботи ЗМІ серед різних цільових груп показало, що хоча Україна й досягає певних результатів у боротьбі з інформаційною агресією, яка триває, перед нею все ще стоять завдання з руйнування російських нарративів, розвитку контрпропаганди та вдосконалення інформаційної політики.

Метою дослідження є теоретичний і практичний аналіз маніпуляції історичними фактами та подіями під час російсько-української війни. Виходячи з мети дослідження, можна сформулювати **наступні завдання роботи**:

1. Розглянути стан наукової вивченості проблеми;
2. Проаналізувати джерельну базу;
3. Визначити теоретико-методологічні основи дослідження;
4. Дослідити спотворення історії як причину вторгнення до Криму та Донбасу;
5. Врахувати зміни історичної пам'яті з метою встановлення російської окупаційної влади на завойованих територіях;
6. Проаналізувати позицію Президента Російської Федерації щодо широкомасштабної агресії проти України;
7. Дослідити сучасний стан маніпулювання історією України.

Об'єктом дослідження є російсько-українська війна.

Предметом дослідження є використання Росією історичних маніпуляцій у війні проти України.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від початку російсько-української війни до сьогодні, тобто 2014–2024 роки. Такий вибір обумовлений, по-перше, масштабністю теми комплексної антиукраїнської політики Російської Федерації, а по-друге, переходом гібридної війни у формат класичної, що свідчить про зміну підходів до застосування маніпулятивних історичних технологій.

Географічні межі дослідження охоплюють увесь світ, оскільки інформаційна війна РФ проти України через діяльність проросійських ЗМІ, інфлюенсерів і політиків має вплив далеко за межами України.

Методологічна основа та методи дослідження зумовлені метою та завданнями роботи. Методологічну основу нашої роботи складають принципи історизму та об'єктивності щодо висвітлення теми. Застосовані методи систематизації, порівняльного аналізу, періодизації та класифікації спираються на пріоритет документально підтверджених фактів. Аналіз наукової літератури проведено за хронологічним і структурно-тематичним підходами, характерними для історіографії. У комплексі ці методи стали ключовим інструментом для досягнення поставленої мети та дозволили виявити специфіку використання Росією історичних маніпуляцій у війні проти України.

Наукова новизна дослідження зумовлена тим, що визначено місце і роль російських маніпулятивних історичних технологій в агресії проти України та обґрунтовано її ідеологічну складову; описано методи і прийоми маніпулятивних історичних технологій та конкретні приклади застосування. Визначено основні антиукраїнські мітологєми, на яких ґрунтується маніпуляція суспільною свідомістю.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що на основі узагальнення опублікованих джерел здійснено спробу комплексно дослідити особливості використання Росією історичних маніпуляцій у війні проти України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступному:

Уперше:

- систематизовано наукову літературу та джерела для вивчення різноманітних чинників використання Росією історичних маніпуляцій у війні проти України;

- з'ясовано стан розробки теми, окреслено основні історіографічні напрями її вивчення;

- проведено аналіз джерельної бази й окреслено методологію дослідження;

- прослідковано особливості маніпуляції історією України на початку російсько-української війни, як привід до вторгнення у Крим та Донбас;

- визначено ідеологічні засади російської агресії проти України;

- запропоновано новітню методику висвітлення в українських ЗМІ маніпуляцій російської федерації у війні проти України;

уточнено та удосконалено:

- уточнено відомості про позицію президента російської федерації щодо агресії проти України;

- удосконалено знання про те, що російський авторитарний режим використовує депортаційні акції для зміцнення своїх позицій на окупованих територіях України;

подальшого розвитку набули:

- знання про форми і методи сучасного стану маніпуляцій історією України.

Наукова та практична значущість дослідження полягає в тому, що викладені в роботі тези та факти можуть бути застосовані: у науково-дослідній діяльності для подальшого поглиблення знань з теми російсько-української

війни, особливо в аспекті її інформаційного виміру, що, у свою чергу, сприяє підвищенню ефективності сучасних українських практик та протидії деструктивним маніпулятивним технологіям; у практичній діяльності – у здійсненні відповідних реформ у політичній, інформаційній та культурній сферах, організації роботи органів виконавчої влади щодо зазначених сфер.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що основні положення магістерської роботи, а також зібраний у ній фактичний і теоретичний матеріал можуть бути використані для створення узагальнювальних праць із новітньої історії України. Вони також можуть суттєво доповнити підготовку лекційних курсів, навчально-методичних посібників і рекомендацій для впровадження в освітній процес закладів вищої освіти.

Нагромаджений фактографічний матеріал можна використати для підготовки публікацій в засобах масової комунікації, теле- і радіопередач, у масово-просвітницькій і музейній роботі для оформлення тематичних експозицій.

У практичній діяльності матеріал кваліфікаційної роботи буде корисний для здійснення відповідних реформ у політичній, інформаційній та культурній сферах, організації роботи органів виконавчої влади щодо зазначених сфер.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри історії України та археології Волинського національного університету імені Лесі Українки, були представлені на XVIII Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень», яка відбулася в Луцьку 14–15 травня 2024 року на базі Волинського національного університету імені Лесі Українки, а також у виступі на конференції «Волинь у сучасних війнах (1914–2024)», яка проходила у Луцьку 10–11 жовтня 2024 року на базі Волинського краєзнавчого музею. Результати дослідження знайшли відображення в статті: Лук'янчук О.В. Маніпуляції історією під час російсько-

української війни (2014–2024). *Матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (14–15 травня 2024 року)*. Луцьк: Вежа-Друк, 2024. С. 461–464; Лук'янчук О.В. Ідеологічні засади російської агресії проти України (подано до друку).

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи визначаються її змістом, метою та завданнями. Робота містить вступ, три розділи, висновки та список використаних джерел. У першій теоретичній частині розглядається історіографія, джерельна база та методологічні основи дослідження. Другий розділ – аналітичний: спотворення історії розглядаються як причина вторгнення до Криму та Донбасу та зміна історичної пам'яті для утвердження російської окупаційної влади на завойованих територіях. Третій розділ практичний: описано позицію Президента РФ щодо агресії та сучасний стан маніпулювання історією України. Загальний обсяг роботи становить 88 сторінок, з них 77 сторінок основного тексту. Кількість використаних джерел – 118 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан наукового вивчення проблеми

На початку 21 ст. із розвитком інформаційного суспільства, окрім класичних, збройних форм протистояння держав, з'явилися нові – так звані «гібридні», з чим зіткнулася Україна під час опору російській агресії. Безумовно, пряма військова агресія тісно пов'язана з маніпулятивними інформаційними технологіями і без їх використання була б скоріше неможливою. Сьогодні зрозуміло, що «основа», в тому числі інформаційна, і для анексії Криму, і для створення так званих «республік», і підготовки до прямого вторгнення були зроблені задовго до початку подій у 2014 році. Саме тут виникає наукова потреба з'ясувати міжнародні та історичні витоки сучасної російської тотальної агресії проти України.

Щодо української історіографії загалом, то можна відзначити спроби вітчизняних науковців системно підійти до пошуку першопричин та подальших проявів збройного конфлікту між Україною та Росією. Ці видання вийшли під грифом і у видавництві Інституту історії України НАН України¹. Зокрема, доктори історичних наук, професори Федір та Галина Турченки (Запорізький національний університет) зазначають, що завдяки проросійським симпатіям російська влада заздалегідь підготувала ідеологічні передумови для відокремлення східних і південних регіонів від України, заручившись підтримкою частини місцевого населення та так званої «п'ятої колони». Водночас підривна діяльність Росії на українському Донбасі набула особливого

¹ Верменич Я. Донбас як порубіжний регіон: територіальний вимір. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2015. 69 с.; Дзюба І. Донецька рана України. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2015. 78 с.; Турченко Ф., Турченко Г. Проект «Новоросія» і новітня російськоукраїнська війна. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2015. 166 с.

масштабу, а «російський світ» став «вінцем» російського імперіалізму¹. Названі автори стверджують, що, викладаючи причини війни на сході України, необхідно враховувати як наявність певних історичних передумов і причин, так і значні зовнішні впливи, пов'язані з прагненням Росії відновити імперію та подальше поглинання України².

Професор Ярослава Верменич (Інститут історії України НАН України) щодо витоків російсько-української війни наводить бачення групи американських та європейських аналітиків, які опублікували свої висновки в газеті «The Washington Post». «Звичайно, вони шукали етнічні та культурні корені, аналогічні конфліктам на Балканах і Близькому Сході», — сказала дослідниця. Однак вони дійшли висновку, що тут не було ні етнічних, ні культурних відмінностей. Набагато більше важили, зокрема, російські політики, штучно розпалені настрої, сфабриковані диверсії та цілеспрямовані пропагандистські дії»³. Крім того, за словами професорки, війна на Донбасі має ознаки цивілізаційного конфлікту. Україна довгий час сприймалася як «транзитна зона», своєрідний міст між Європою та Російською Федерацією, що згодом спричинило нові проблеми. Для Росії військовий конфлікт з Україною перетворився з «маленької переможної війни» на геостратегічну поразку, яка фактично стала початком нової холодної війни.

Вагомий внесок у цю тему зробив НДІ українознавства МОН України у формі стислої експертно-аналітичної доповіді та колективного монографічного

¹ Турченко Ф., Турченко Г. Проект «Новоросія» і новітня російсько-українська війна. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2015. С. 64–68.

² Удовік В. Україна та окупація Криму Росією 2014 р. в оцінках японських науковців. *Історичний архів. Наукові студії*. 17-те вид. Київ, 2016. С.151–155.

³ Верменич Я. Донбас як порубіжний регіон: територіальний вимір. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2015. С. 57–63.

видання¹. У дослідженні з'ясовано, що причини російсько-української війни виходять за межі агресивної політики Владіміра Путіна чи маніпуляцій російських ЗМІ. Для України цей конфлікт є не лише внутрішньою війною, але й зіткненням цивілізацій — протистоянням найвищого рівня між суспільствами з кардинально різною ментальністю, культурними орієнтирами, історичною пам'яттю та традиціями.

Варто виділити спроби Національного інституту стратегічних досліджень дослідити сутність російсько-української війни як глобального конфлікту нового типу. У колективній монографії «Світова гібридна війна: Український фронт» (2017), підготовленій фахівцями Національного інституту стратегічних досліджень під керівництвом академіка НАН України Володимира Горбуліна, вперше в російській історіографії сформульовано Феномен «гібридної світової війни» розглядався крізь призму російської агресії². У монографії проаналізовано причини та передумови російського вторгнення в Україну, а також особливості ведення гібридної війни у військовій, політичній, економічній, соціальній, гуманітарній та інформаційній сферах. Водночас автори дійшли висновку, що Україна продемонструвала здатність захищати свій суверенітет у протистоянні з агресором. Тему гібридної війни як соціального проєкту продовжив доктор соціологічних наук, професор Ігор Руценко³. У центрі уваги – соціальний чинник, а саме «підривні соціальні технології», які агресор трансформував у «м'яку зброю» і використовує для вирішення конфліктів. Соціальна складова стала визначальною у протистоянні між агресором та Україною. Зі свого боку, доктор історичних наук, професор Василь Ткаченко наголошував на агресивному

¹ «Братня навала». Війни Росії проти України XII–XXI ст.: монографія / В. Брехуненко та ін. Київ: Ін-т укр. археогр. та джерелозн. ім. М. Грушевського НАН України, 2016. С. 15–23.

² Світова гібридна війна: український фронт / За заг. ред. В. П. Горбуліна. Нац. ін-т стратег. досліджень. Київ: НІСД, 2017. С. 115–128.

³ Руценко І. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога. Харків: Павленко О.Г., 2015. С. 200–205.

характері «путінізму», його соціальному та ідеологічному витоках, психотипі «совка» як своєрідного агента російської системи влади в суспільстві¹. Особливий акцент зроблено на інформаційній агресії та ідеологічному аспекті війни Російської Федерації проти України, які супроводжуються зневагою до загальнолюдських цінностей.

Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України спільно з Київською православною богословською академією УПЦ КП презентували науково-популярне видання «Братня» навала. Війни Росії проти України в XII–XXI ст.», підготовлений істориками Віктором Брехуненком, Володимиром Ковальчуком, Михайлом Ковальчуком, В'ячеславом Корнієнком². На прикладі минулих дев'яти століть автори показують, що російсько-українські відносини насправді не мають нічого спільного з пропагандистськими кліше про «спільну історичну долю» чи «братні народи». Стверджується, що Визвольна Вітчизняна війна у відповідь на російську агресію вписується в загальний контекст попередніх національно-визвольних війн України проти загарбницьких планів Москви. Крім того, в минулому активно використовувалися складові сучасної російсько-української війни, а саме: гібридна та інформаційна війна, використання так званої «п'ятої колони», міти про захист «російського світу», тощо³.

Спроби дослідити генезис російської агресії робилися також в українських аналітичних центрах, таких як Центр Разумкова. Так, в аналітичній довідці Михайла Міщенка «Звідки беруться «соціокультурні розколи?» акцентується увага на політиці Російської імперії, а згодом і СРСР, починаючи з формування

¹ Ткаченко В.М. «Путінізм»: шовінізм пострадянського реваншу. Київ: «Знання України», 2015. С. 33–50.

² Братня навала. Війни Росії проти України XII–XXI ст.: монографія / В. Брехуненко та ін. Київ: Ін-т укр. археогр. та джерелозн. ім. М. Грушевського НАН України, 2016. С. 84–105.

³ Братня навала. Війни Росії проти України XII–XXI ст... С. 104.

мітологемами про глибинну різноманітність населення різних регіонів України¹. У радянський період було створено негативний образ мешканців Західної України, яких таврували як «бандерівців» і «націоналістів». Автор зазначає, що хоча ці стереотипи довго зберігалися в масовій свідомості, навіть після здобуття незалежності, українцям вдалося подолати психологічні упередження, що підтверджують дані соціологічних досліджень. Це, зрештою, стало як приводом для агресії, так і свідченням неспроможності поширити «російський світ» на всю Україну².

Аналізуючи стан дослідження виникнення російської агресії, слід звернути увагу і на матеріали зарубіжних дослідників. Тарас Кузьо та Пол д'Аньєрі зазначали, що праці про російсько-українську війну в західній історіографії можна поділити на п'ять груп³. Перша група зосереджується на західній експансії як ключовій причині конфлікту, представляючи Росію нібито пасивну жертву, змушену реагувати. До цієї групи належать як противники американського впливу у світі, переважно з «лівих» позицій, так і прихильники реалізму, які критикують політику Заходу. Автори висловленої точки зору, як-от Джон Дж. Міршаймер, зазвичай звертаються до нібито націоналістичних елементів в українській політиці⁴.

Друга і третя групи доповнюють одна одну, оскільки обидві бачать причину конфлікту в Росії, але відрізняються у погляді на рушійні сили російської політики. Друга група зосереджена на геополітичній експансії Росії, а саме на прагненні звести нанівець результати незалежності колишніх республік

¹ Міщенко М. Звідки беруться «соціокультурні розколи»? // Разумков центр. 2012. URL: <http://surl.li/dumfj> (дата звернення: 29.07.2024).

² Там само.

³ Кузьо Т. Війна Путіна проти України. Революція, націоналізм і криміналітет. Київ : Дух і літ., 2018. С. 1–166.

⁴ Mearsheimer J. J. Why the Ukraine crisis is the west's fault: the liberal delusions that provoked Putin. *Foreign affairs*. 2014. Vol. 93, no. 5. P. 77–89.

СРСР у 1991 році. Водночас деякі представники цієї групи, наприклад Дерек Аверре, критикують Захід за те, що він не робить більше для інтеграції України в євроатлантичний простір¹. Натомість представник третьої групи Еліас Гьотц вважає, що російська агресія спричинена внутрішніми потребами авторитарної моделі, побудованої Путіним і колишніми радянськими силовиками².

Г. Тоал, Семюел Чарап і Тімоті Дж. Колтон, автори четвертої групи, яка спирається переважно на геополітичні концепції, вважають, що обидві сторони конфлікту «частково винні». У рамках останньої п'ятої групи Тарас Кузьо бачить конфлікт як спробу російської влади відновити особливий «образ» російської національної ідентичності, в якому Росія постає не як національна держава, а як «цивілізація», яка виходить за межі Російської Федерації і є несумісною з незалежною Україною³. Слід зазначити, що така точка зору найбільше відповідає підходам українських дослідників, які вбачають коріння війни в імперіалізмі Росії.

Тема російсько-української війни присутня не лише в європейській та північноамериканській історіографіях. Анексія Криму та початок збройної агресії на Донбасі привернули увагу двох десятків японських учених⁴. Цікаво, що деякі дослідники пов'язували агресивні дії Російської Федерації з її прагненням завадити Китаю розширювати свій вплив в Україні в межах проєкту «Шовковий шлях», зокрема щодо планів будівництва порту в Криму та оренди земель на сході України. Голова Японського форуму з міжнародних відносин К. Іто провів аналогії між анексією Криму, невдалим вторгненням С. Хусейна в Кувейт у 1990

¹ Averde D. The Ukraine Conflict: Russia's Challenge to European Security Governance. *Europe-Asia Studies*. 2016. Vol. 68, no. 4. P. 699–725.

² Götz E. *Russia, the West, and the Ukraine Crisis*. New York : Routledge, 2018. 160 p.

³ Кузьо Т. *Війна Путіна проти України. Революція, націоналізм і криміналітет*. Київ : Дух і літ., 2018. С. 1–166.

⁴ Удовік В. *Україна та окупація Криму Росією 2014 р. в оцінках японських науковців. Історичний архів. Наукові студії*. 17-те вид. Київ, 2016. С. 150–157.

році і окупацією А. Гітлером Судетської області в Чехословаччині у 1938 році. Професор префектури Хакамада порівняв дві окупаційні події – Кримського півострова 2014 року та Курильських островів 1945 року¹.

Отже, аналізуючи стан дослідження цієї проблеми, можна дійти висновку, що більшість українських науковців розглядають російську агресію як продовження багатовікової імперської політики. Водночас у зарубіжній історіографії виділяються дві основні течії: проукраїнська, яка спирається на гуманістичні цивілізаційні цінності та міжнародне право, і проросійська апологетика, що характеризується маніпулятивними світоглядними підходами та підміною загальнолюдських понять. Загалом, подальше дослідження цієї теми з акцентом на вплив маніпулятивних технологій у контексті багатовікової антиукраїнської політики Росії є доцільним.

¹ Там само.

1.2. Джерельна база

Історичні джерела, що висвітлюють проблематику російсько-української війни, відзначаються значною широтою та різноманітністю, проте їх можна умовно згрупувати в три основні категорії:

- 1) опубліковані документи — законодавчі акти, постанови, рішення;
- 2) документи і матеріали з журналів;
- 3) офіційні сайти державних органів і установ, які відображають історичні факти. Нижче подано опис кожної вихідної групи.

У першій групі найважливішим джерелом у контексті російсько-української війни є рішення ООН, а саме Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 68/262 від 2014 року про територіальну цілісність України. Багатим фактичним матеріалом є серія доповідей Управління Верховного комісара ООН з прав людини, розміщених на офіційному сайті (ohchr.org)¹. Згадані звіти звертають увагу на систематичні порушення прав людини, спричинені російською агресією.

На офіційному вебпорталі Верховної Ради України (rada.gov.ua) розміщено національні нормативно-правові акти, а також понад два десятки документів Парламентської Асамблеї Ради Європи: резолюції, рекомендації, декларації тощо². У резолюціях — «Гуманітарна ситуація: українські біженці та переміщені особи» (№ 2028), «Відкликання ще не підтверджених повноважень Представництва Російської Федерації з істотних підстав» (№ 2034), «Розгляд

¹ Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 1 лютого – 31 липня 2022 р. : опубл. 27 верес. 2022 р. / Упр. Верхов. комісара ООН з прав людини. 54 с. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ua/2022-09-23/ReportUkraine-1Feb-31Jul2022-ua.pdf> (дата звернення: 12.09.2024).

² Парламентська асамблея Ради Європи. Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. URL: <http://surl.li/dupnl> (дата звернення: 08.07.2024).

скасування раніше затверджено повноваження Представництва Російської Федерації» (№ 2063), «Зниклі безвісти під час конфлікту в Україні» (№ 2067) – анексія Криму та військове втручання Росії в райони Донецької та Луганської областей. за допомогою контрольованих проросійських збройних сил чітко визначені¹.

До джерел першої групи належать матеріали органів української та зарубіжної судової систем про обставини та наслідки російсько-української війни, а також про правове регулювання стримування агресії. 17 січня 2017 року Міжнародний суд ООН опублікував комюніке за позовом України проти Російської Федерації². Україна звинуватила Росію в порушенні Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму (прийнята 9 грудня 1999 року) та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (прийнята 21 грудня 1965 року), ратифікованих Росією, і закликала до міжнародної відповідальності за ці порушення.

Значний масив джерел становлять документи та матеріали, опубліковані іноземними політиками та державними установами. Наприклад, звіт «Російські військові злочини на сході України в 2014 році» був представлений членам Європейського парламенту в Брюсселі в квітні 2016 року і став результатом розслідування волонтерської групи під керівництвом депутата польського парламенту Малгожати Госєвської³. Позицію щодо російського вторгнення висловили у впливовій фракції ХДС у Бундестазі, яка формує урядові коаліції та

¹ Парламентська асамблея Ради Європи. Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. URL: <http://surl.li/dupnl> (дата звернення: 08.07.2024).

² Позовні вимоги та претензії України до РФ в Суді ООН: повний переклад. Європейська правда. 2017. 17 січ. URL: <http://surl.li/dupoq> (дата звернення: 10.08.2024).

³ Російські воєнні злочини в Східній Україні в 2014 році: Доповідь / Підгот. під кер. М. Госєвської, опубл. 18 грудня 2015 р., предст. депутатам Європарламенту в Брюсселі 5 квітня 2016 р., пер. з англ. 153 с. URL: <http://surl.li/dupqx> (дата звернення: 09.07.2024).

керує ФРН з 2005 року¹. У документі зазначається, що вимоги Росії визнати територію колишнього СРСР сферою своїх інтересів суперечать міжнародному праву. Водночас Росія розглядає успішні євроінтеграційні процеси як загрозу своїй неефективній і непривабливій системі «братніх країн», особливо в Україні.

В українському сегменті джерел цієї групи варто виділити ті, що стосуються протидії російській агресії, зокрема в інформаційній сфері. Визначним документом стала Постанова Верховної Ради України про визнання Росії державою-агресором від 2015 р., у якій було поставлено завдання зі створення механізмів протидії та ліквідації наслідків агресії РФ проти України². Цінність цієї Постанови полягає в тому, що визнання та законодавче закріплення статусу держави-ворога не є поширеною політичною практикою, проте для України це було важливим кроком для відмежування від РФ і формування відповідної внутрішньої та зовнішньої політики. У контексті протидії російським маніпулятивним технологіям варто звернути увагу на законодавчі акти, про яких ідеться далі. 28 грудня 2021 р. Президентом було введено у дію «Стратегію інформаційної безпеки від 2021 р.», завдання якої полягало у підвищенні ефективності держави із забезпечення власної інформаційної безпеки³. 2 лютого 2021 року РНБО ухвалила рішення про запровадження санкцій проти таких телерадіоорганізацій: «Нові комунікації», «Аріадна ТВ», «Партнер ТВ», «Новий формат ТВ», «Телерадіокомпанія «112-ТВ», «Лідер ТВ», «ТВ Вибір», «Новини

¹ Ми вступили з РФ у геостратегічну суперечку через Україну... Виклад позиції стосовно Росії (Позиція фракції ХДС/ХСС у Бундестазі) // Володимир Ар'єв: офіційний сайт (ariev.info). 2016. 2 грудня. URL: <http://ariev.info/?p=1578> (дата звернення: 02.07.2024)

² Про визнання Російської Федерації державою-агресором та створення механізму протидії та ліквідації наслідків агресії Російської Федерації проти України: Постанова Верховної Ради України від 17.01.2015 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/dh0zr00b?an=17> (дата звернення: 11.08.2024).

³ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України від 28.12.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> (дата звернення: 11.08.2024).

24 години». Ці організації поширювали російську політику, створюючи загрозу національній безпеці України. У контексті забезпечення національної безпеки та скорочення російського впливу мало місце Розпорядження Кабінету Міністрів України, згідно з яким на МКІП покладалося завдання з розробки проєкту Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 р.¹.

Крім цього, важливе місце зайняла «Стратегія комунікації з питань євроатлантичної інтеграції України на період до 2025 року», введеною Указом Президента в серпні 2021 р., у якій увага приділялася вирішенню таких проблем, як відсутність системи та недосконалість взаємодії держави і суспільства з питань євроатлантичної інтеграції в інформаційній сфері, недосконалість державної інформаційної політики, зокрема висвітлення євроатлантичної інтеграції України, та державних інституцій, які відповідають за неї².

Серед російських документів цінним джерелом для аналізу витоків агресії проти України є «Послання Федеральним Зборам Російської Федерації» (2005 р.) від В. Путіна. Тоді він вперше акцентував увагу на тому, що крах СРСР став найбільшою геополітичною катастрофою століття. «Для російського ж народу воно стало справжньою драмою. Десятки мільйонів наших співгромадян і співвітчизників опинилися за межами російської території...», – констатував

¹ Про схвалення Концепції Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року: Розпорядж. Кабінету Міністрів України від 19.05.2021 р. № 474. URL: <http://surl.li/dupto> (дата звернення: 11.08.2024).

² Про Стратегію комунікації з питань євроатлантичної інтеграції України на період до 2025 року: Указ Президента України від 11.08.2021 р. URL: <http://surl.li/duptt> (дата звернення: 11.08.2024).

Путін¹. Пізніше зміст «Послань Федеральним Зборам Російської Федерації» В. Путіна та Д. Медведєва у 2006–2008 рр. також засвідчував їх спробу розширити вплив на суверенні країни, республіки колишнього Радянського Союзу²³⁴. Лінію російського експансіонізму було продовжено і у третій Военній доктрині РФ, що була введена в дію Указом Президента від 5 лютого 2010 р. «Про военну доктрину Російської Федерації»⁵. Документ базується на відкритому проголошенні Росією намірів реалізовувати свою военну політику як на регіональному, так і на глобальному рівнях. Цей посил відрізнявся від попередніх военно-політичних орієнтирів розвитку держави, яка до цього намагалася зберегти баланс у відносинах з Заходом та іншими регіональними акторами, не проголошуючи намірів про перетворення на глобальний «полюс».

Якщо звернутися до російських документів, виданих вже після початку агресії у 2014 р., то впадає у вічі Концепція зовнішньої політики Російської Федерації від 2016 р., яка відзначається цинічним перекручуванням фактів⁶. Стосовно України зазначається, що РФ «зацікавлена в розвитку всього різноманіття політичних, економічних, культурних і духовних зв'язків з

¹ Послание Федеральному Собранию Российской Федерации (2005 г.). Президент России: официальный веб-сайт. URL: <http://surl.li/dupuc> (дата звернення: 10.08.2024).

² Послание Федеральному Собранию Российской Федерации (2006 г.). Президент России: официальный веб-сайт. URL: <http://surl.li/dupuj> (дата звернення: 10.08.2024).

³ Послание Федеральному Собранию Российской Федерации (2007 г.). Президент России: официальный веб-сайт. URL: <http://surl.li/dupuo> (дата звернення: 10.08.2024).

⁴ Послание Федеральному Собранию Российской Федерации (2008 г.). Президент России: официальный веб-сайт. URL: <http://surl.li/dupuq> (дата звернення: 10.08.2024).

⁵ Шапталенко М. І. Военна доктрина Російської Федерації: основні напрями імперських експансій, що несуть загрози світу / М. І. Шапталенко, О. І. Гріненко, О. П. Кутовий // Збірник наукових праць Центру военно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. 2016. № 3. С. 70–74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpcvds_2016_3_14 (дата звернення: 10.08.2024).

⁶ Об утверждении Концепции внешней политики Российской Федерации: Указ Президента Российской Федерации від 30.11.2016 р. № 640. URL: <https://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/udpjZePcMAycLXOGGAgmVHQDIoFCN2Ae.pdf> (дата звернення: 09.08.2024).

Україною на основі взаємоповаги, вибудовуванні партнерських відносин при дотриманні своїх національних інтересів»¹. Офіційна позиція щодо подій на Донбасі полягає в тому, що в Україні відбувається громадянська війна, а збройний конфлікт між Україною та Росією заперечується.

До джерел другої групи належать матеріали періодичних видань. Серед них можна виділити «Відомості Верховної Ради України», «Голос України», «Політика і час», «Стратегічна панорама», де публікувалися законодавчі акти або тексти угод з міжнародними організаціями².

Крім цього, якісні матеріали містяться у часописах «Політична Думка», «Наука і Оборона», «Національна безпека і оборона», «Зовнішні справи», та ін. У них можна ознайомитися з аналітичними статтями та оглядами вищих посадовців, представників Міністерства оборони РФ та України, провідних вчених-економістів і аналітиків НАН України, НІСД, Інституту миру, конверсії та конфліктних ситуацій і т. д.³.

Окремо слід відзначити українські наукові видання, у яких містяться аналітичні матеріали стосовно витоків та сучасних проявів російської гібридної війни проти України, наприклад «Вісник Національної академії наук України», «Наукові записки Інституту журналістики», «Український соціум», «Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»», «Вісник Книжкової палати», «Військово-історичні меридіани. Електронний науковий фаховий журнал» та ін.⁴. Окрім українських видань, варто згадати і російську періодику, оскільки ці джерела нерідко виступають

¹ Об утверждении Концепции внешней политики Российской Федерации: Указ Президента Российской Федерации від 30.11.2016 р. № 640.

² Закон «Про основи національного спротиву». *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 41. С. 2–26.

³ Требін М. «Гібридна» війна як нова українська реальність. *Український соціум*. 2014. Т. 3, № 50. С. 113–127

⁴ Требін М. «Гібридна» війна як нова українська реальність. *Український соціум*. 2014. Т. 3, № 50. С. 113–127

«агрегаторами» ідей так званого «російського світу». У ході дослідження були опрацьовані такі видання, як «Русин», «Вестник МГИМО Университета», «KANT», «Символ науки», «Власть» тощо.

Також у межах цієї групи джерел проаналізовано російські та українські інтернет-видання. Умовно їх також можна поділити на 2 групи: до першої з них належать суто пропагандистські видання, розраховані на широку аудиторію та через які просуваються найбрутальніші антиукраїнські наративи, наприклад «РИА Новости», «Readovka», «Интерфакс», «Звезда ТВ» тощо¹²³⁴. До другої групи належать умовно «опозиційні» російські та українські ЗМІ, які під виглядом критики влади РФ та України просували російські наративи у більш завуальованій формі. Серед них такі видання: «Meduza», «Телеканал Дождь», «Эхо Москвы»; українські – «NewsOne», «112 Україна», «ZIK»⁵⁶.

До третьої групи джерел було віднесено офіційні сайти державних органів і установ, таких як РНБО, МКІП, Центр стратегічних комунікацій та спеціальних проєктів з протидії пропаганді, підвищенню медіаграмотності населення, серед яких «StopFake», «Ukrainer», «Фільтр», Український центр вивчення історії Голокосту і т.д.⁷. На сторінках представлено інформацію про види діяльності цих

¹ Зверства «Айдара» и «Правого сектора» в Донбассе сняли на видео. Звезда ТВ. URL: <http://surl.li/dvdki> (дата звернення: 03.07.2024).

² Зверствами бандеровцев был возмущён даже Гитлер (18+). Readovka. URL: <http://surl.li/duxgx> (дата звернення: 04.07.2024).

³ На Украине разгорелся скандал из-за «уроков ненависти» к русскому языку. РИА Новости. 2021. URL: <https://cutt.ly/01hqiVf> (дата звернення: 13.07.2024).

⁴ Путин раскритиковал Ленина за идею равноправия республик с правом выхода из СССР. Интерфакс. 2016. URL: <https://cutt.ly/91gbA8Z> (дата звернення: 13.07.2024).

⁵ Из-за чего Россия и Украина снова поссорились? И кому это было нужно. Meduza. URL: <http://surl.li/dvdku> (дата звернення: 03.06.2024).

⁶ Глава внешней разведки России заявил о желании украинских экстремистов «перенести пожар в Белоруссию». Дождь. URL: <http://surl.li/dvdlm> (дата звернення: 14.06.2024).

⁷ Проєкт «StopFake»: офіційний веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/41hDpNi> (дата звернення: 17.08.2024); Проєкт «Ukrainer»: офіційний веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/51hDIuu> (дата звернення: 17.08.2024); Проєкт «Фільтр»: офіційний веб-сайт. Проєкт навчання технікам та

організацій, новини та замітки. У підрозділі здійснено огляд трьох основних груп джерел, пов'язаних із досліджуваною темою. Перша група включала опубліковані документи (законодавчі та нормативно-правові акти, рішення, резолюції). До другої групи віднесено матеріали періодичних видань (вісники, журнали, зокрема ті, що розміщені в Інтернеті), а до третьої – офіційні сторінки у мережі Internet. Аналіз цих джерел у комплексі дозволив всебічно дослідити маніпулятивні технології, які РФ застосовувала в агресії проти України.

методикам Open Source Intelligence (OSINT): офіційний веб-сайт МКІП. URL: <https://cutt.ly/a1hFzGd> (дата звернення: 20.08.2024); Український інститут вивчення Голокосту «Відродження»: офіційний веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/01hUHsM> (дата звернення: 09.07.2024).

1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження

Дослідження російської пропаганди має свої специфічні особливості, оскільки вона є складним соціально-політичним явищем, що використовується в різних формах і з різною метою. У цьому підрозділі розглядаються методи, які дозволяють оцінити ефективність і вплив цієї пропаганди на суспільство.

Одним із ключових методів є контент-аналіз, що передбачає дослідження текстів, зображень та інших медіаматеріалів, які застосовуються для поширення пропаганди. Цей підхід допомагає виявити частотність використання певних слів, термінів і фраз, а також визначити основні теми, що використовуються для формування громадської думки та маніпулювання суспільними настроями. Контент-аналіз дозволяє встановити закономірності в повідомленнях і є ефективним для вивчення пропаганди, зокрема російської, в українському політичному контексті.

Наприклад, Український кризовий медіа-центр за допомогою цього методу виявив, що російські ЗМІ часто використовують негативні стереотипи та провокаційні вислови для дискредитації українських політиків і громадян. Інше дослідження, проведене лабораторією Digital Forensic Research Lab Атлантичної ради, проаналізувало ключові теми та наративи російської пропаганди під час війни між Росією та Україною.

Для виконання контент-аналізу застосовують спеціалізовані програмні засоби, які дозволяють автоматично обробляти великі обсяги текстової інформації. Також аналіз може проводитися вручну, що забезпечує детальний розгляд кожного елемента тексту та його значення. Результати контент-аналізу можуть бути представлені у вигляді таблиць та графіків, що дозволяють зробити

висновки про основні теми та елементи пропаганди, які використовуються в медіа-матеріалах¹.

Контент-аналіз має певні недоліки, зокрема ігнорування контексту та смислового навантаження слів і фраз, що може спричинити помилки у визначенні змісту пропагандистських матеріалів.

Соціологічні опитування є одним із найефективніших методів для оцінки впливу пропаганди на громадські настрої та думки. Цей метод дозволяє збирати дані про погляди та переконання різних соціальних груп щодо тем, висвітлених у медіа. Для проведення опитувань застосовуються такі підходи, як анкетування, інтерв'ю та групові дискусії. Результати зазвичай представлені у вигляді таблиць, графіків і діаграм, що полегшує порівняння поглядів різних груп населення й визначення основних тенденцій. Однак опитування не виявляють причинно-наслідкових зв'язків між пропагандою та змінами в настроях громадян і можуть бути необ'єктивними через упереджені запитання або нерепрезентативність вибірки.

Візуальний аналіз зосереджується на дослідженні зображень, які використовуються в медіа, та охоплює аналіз елементів, як-от кольори, форми, композиція й символіка. Цей метод дозволяє ідентифікувати теми та мотиви, які просуваються через візуальний контент, а також дослідити, як ці матеріали сприймаються аудиторією. Візуальний аналіз проводиться на різних рівнях, включаючи семіотичний, де аналізуються символи й знаки, та комунікативний, що досліджує реакцію глядачів. Серед недоліків методу – неможливість оцінити вплив пропаганди в реальному часі, а також суб'єктивність інтерпретації, яка залежить від культурного та соціального контексту.

¹ Брехня Кремля про українських захисників та захисниць // VoxUkraine | «Вокс Україна» – більше ніж найкраща аналітика про Україну. URL: <https://voxukraine.org/brehnya-kremlya-pro-ukrayinskyh-zahysnykiv-tazahysnyts/> (дата звернення: 01.07.2024).

Інтерв'ю є іншим важливим методом, який передбачає розмови з респондентами для вивчення їхнього досвіду та поглядів. Цей підхід ефективний для аналізу впливу російської пропаганди на українських громадян, політиків і медіа. Наприклад, дослідження Українського інституту майбутнього за допомогою інтерв'ю виявило, що російська пропаганда сприяє зростанню недовіри й поляризації серед громадян України. Інше дослідження Інституту світової політики показало вплив пропаганди на українських політиків. Дослідження виявило, що російська пропаганда призвела до посилення тиску на українських політиків, щоб вони взяли проросійську політику¹.

Опитування є методом збору даних від широкої вибірки людей для оцінки їхніх поглядів, переконань і поведінки. Цей підхід добре підходить для аналізу громадської думки стосовно російської пропаганди в українській політиці. Наприклад, Фонд «Демократичні ініціативи» проводив опитування, щоб дослідити ставлення українців до російської пропаганди. Результати показали, що більшість громадян України сприймають її як загрозу суверенітету та територіальній цілісності держави. Аналогічно, Центр Разумкова використовував опитування для вивчення думок громадян про російську пропаганду в контексті війни між Росією та Україною. Дослідження показало, що українські громадяни були обізнані про російську пропаганду та змогли визначити ключові теми та повідомлення, які просуваються².

Пропаганда є важливим політичним інструментом, що використовується Росією для досягнення своїх цілей. Цей інструмент має вплив на громадські

¹ Васильєва Н. В. Пропаганда як складова інформаційно-комунікативної політики і загроза національній безпеці. *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. №. 2. С. 34–41.

² Дзюба І. *Донецька рана України*. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2015. 78 с.

настрої та думки, що може мати серйозні наслідки для політичної стабільності та безпеки в регіоні¹.

Дослідження російської пропаганди є важливим завданням для науковців і політиків. Аналіз стратегій і методів, що використовуються в пропаганді, сприяє захисту європейських та світових країн від її впливу й збереженню політичної стабільності. Поєднання описаних методів дозволяє дослідникам отримати комплексне уявлення про пропагандистські інструменти, які застосовує Росія.

Висновки до розділу 1

Вітчизняна історіографія переважно розглядає сучасну гібридну агресію Росії через призму її неоімперської шовіністичної політики, яка спрямована на антиукраїнську експансію.

Зарубіжні дослідники поділяються на дві групи. Перша з позиції міжнародного права розглядає російсько-українську війну як наслідок невіправного імперіалізму Росії. Друга група нерідко під впливом російської пропаганди вбачає у війні провину обох сторін, що призводить до підміни базових понять.

Аналіз джерел охоплював три основні категорії:

1. Опубліковані документи – законодавчі та нормативно-правові акти, рішення й резолюції. Ці джерела дозволили дослідити, з одного боку, легітимізацію гібридного впливу Росії через відповідні національні стратегії та концепції, а з іншого, – механізми протидії Україні, зокрема через рішення РНБО, Укази Президента й Концепцію національної безпеки.

2. Періодичні видання – вісники та журнали, які висвітлюють динаміку інформаційного протистояння.

¹ Павлов Д. М. Особливості технологій політичної пропаганди. *Scientific and Theoretical Almanac Grani*. 2018. Т. 21. №. 2. С. 141–149.

3. Вебсайти установ і організацій – матеріали, що надають оперативну інформацію про події та міжнародну реакцію. Зокрема, в документах ООН чітко фіксується агресія проти України, що заперечується Росією.

Методологія дослідження базувалася на принципах історизму, об'єктивності, послідовності, наукового плюралізму та системності. Цей підхід забезпечив абстрагування від суб'єктивних політичних поглядів і отримання об'єктивних наукових висновків.

РОЗДІЛ 2. МАНПУЛЯЦІЇ ІСТОРІЄЮ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

2.1. Викривлення історії, як привід до вторгнення у Крим та Донбас

Загальновідомо, що офіційна Москва сприймала і сприймає незалежність України як щось незвичайне і тимчасове. Путін давно не зберігав цього секрету. Вже стало хрестоматійним цитування слів В. Путіна, звернених до президента США Дж. Буша після саміту НАТО в Бухаресті на початку квітня 2008 р.: «Ви розумієте, Джордже, що Україна – це навіть не держава! Що таке Україна? Частина території – це Східна Європа, і ми віддали її частину, причому досить велику!» Ці слова часто згадуються як свідчення його позиції щодо України, яка в наступні роки стала частиною політики, спрямованої на ослаблення українського суверенітету та цілісності.

У боротьбі з «українським сепаратизмом» використовувалися різні методи – від русифікації та «годівлі» української еліти до знищення лідерів українського національно-визвольного руху та насильницького придушення народних повстань. Крім того, використовувалися й інші методи: заборона офіційного вживання української мови, навчання та видання книг українською мовою; ліквідація осередків української державності – Гетьманщини та Запорізької Січі; підпорядкування Української православної церкви Москві; спроби виселення та асиміляції українського населення з України шляхом поселення на територію України росіян та представників інших національностей¹.

Історія боротьби України за незалежність у ХХ столітті займає особливе місце в сучасних наративах російської пропаганди. Усі вони спрямовані на те, щоб дегуманізувати українців, навішуючи на них ярлик «військових злочинців» або «нацистів», і створювати докази для іншого наративу про Україну як про

¹ Братня навала. Війни Росії проти України ХІІ–ХХІ ст.: монографія / В. Брехуненко та ін. Київ: Ін-т укр. археогр. та джерелозн. ім. М. Грушевського НАН України, 2016. С. 248.

«державу-невдачу». У цьому контексті варто згадати образ УПА, який Росія використовує для конструювання наративів про Україну як «нацистську державу» та «українців як колабораціоністів з нацистами».

Ці наративи зазнали змін у 2014 році, коли російські пропагандисти почали використовувати наративи про «нацизм в Україні» та «радикалів, які знищать російськомовне населення України», щоб дискредитувати Революцію Гідності та назвати її учасників «кривавими ворогами Конституції».

Інсинуації та спекуляції московських євразійців та проімперської п'ятої колони в Україні щодо «російського Криму» та так званої «Новоросії» не вщухають з перших днів незалежності нашої держави. Вони нахабно фальсифікують незаперечні історичні факти та стверджують, що «Новоросія» та Крим є «ісконно російськими територіями», які нібито безпідставно входили до складу України у 1919 та 1954 роках.

Кремлівські стратеги та російські ідеологи євразійства заперечують європейську ідентичність нашої країни і стверджують, що Україна ніколи не мала нічого спільного з Європою, що вона завжди була частиною «російського світу» і повинна нею залишатися. І сьогодні ми бачимо втілення цих маячних ідей у життя. Російська армія на чолі з Путіним більше прагне розчленувати та знищити Україну, ніж дати їй можливість вільного та незалежного розвитку в союзі з європейськими державами¹. О 4:00 ранку 27 лютого 2014 року озброєні московські спецпризначенці, які не мали розпізнавальних знаків і позиціонували себе як «ввічливі люди» (їх ще називали «зеленими чоловічками» за колір форми), почали окупацію Автономної Республіки Крим (АРК), зазвичай мотивуючи свої дії «захистом російськомовного населення». Вони захопили приміщення Верховної Ради і Ради міністрів АРК і почали блокування військових

¹ Перепелиця Г. Між Росією та Європою: проблема зовнішньополітичного вибору України. 2013. URL: <http://universum.lviv.ua/journal/2013/5/perep.htm> (дата звернення: 09.07.2024).

частин Кримського угруповання ЗС України. Останні були дезорієнтовані тим, що московські військові частини за вказівкою свого головнокомандувача В. Путіна виставляли перед собою мирне населення¹ і до того ж угруповання ЗС України поступалися краще підготовленим силам противника. Тому для перемоги над ними не застосовували зброї. «Повернення в рідну гавань» – так російські ЗМІ називають анексію Криму². Твердження про те, що Крим завжди належав Росії, є ключовим нарративом сучасної російської пропаганди, яка бере свій початок з 1783 року, коли Російська імперія анексувала Кримське ханство. Під час виступу перед Федеральними зборами в грудні 2014 року Путін заявив: «...для Росії Крим, стародавній Корсунь, Херсонес і Севастополь мають величезне цивілізаційне і сакральне значення»³. З огляду на сакральне значення півострова, наступний пропагандистський посил полягав у твердженні, що після розпаду СРСР Росія повинна захистити статус Криму та повернути його до свого складу. Оскільки Єльцин цього не зробив, настав час виправити помилку: повернути «ісконно російську землю» і, за словами гауляйтера Аксьонова, відновити занедбану інфраструктуру півострова⁴.

¹ Путин: Наши войска станут позади женщин и детей. Пусть они попробуют в них стрелять. Цензор.нет. 2014. 4 мар. URL: https://censor.net.ua/video_news/274135/putin_nashi_voyiska_stanut_pozadi_jenschin_i_deteyi_pust_oni_poprobuyut_v_nih_strelyat_video (дата звернення: 15.07.2019).

² 5 лет назад Крым вернулся в родную гавань. Парламентская газета. 18.03.2019. URL: <https://cutt.ly/q1d4qyc> (дата звернення: 14.08.2024).

³ Послание Президента Федеральному Собранию. Президент России: официальный веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/a1d4Y21> (дата звернення: 10.08.2024).

⁴ 5 лет назад Крым вернулся в родную гавань...

Рис.2.1. Російська пропаганда на території окупованого Криму¹

Пропагандисти акцентують увагу на періодах, коли Крим перебував під російським контролем, таких як часи Російської імперії та радянської доби, водночас ігноруючи історію Кримського ханства і позитивні зміни, пов'язані з Україною. Російська пропаганда використовує тактику напівправди, стверджуючи, що Крим історично належав Росії, але це не означає, що півострів є «споконвічно російським».

Агітпроп маніпулює етнічним і культурним складом Криму, зображаючи його як переважно російськомовний регіон із домінуванням етнічних росіян, одночасно применшуючи роль українців і кримських татар. Крім того, пропаганда намагається виправдати геноцидальний злочин Сталіна у 1944 році — депортацію кримських татар, аргументуючи це тим, що всі вони нібито були «нацистськими колаборантами».

¹ 5 лет назад Крым вернулся в родную гавань...

Рис.2.2 Російська пропаганда в Криму¹

З метою надання законного оформлення діям країни-агресора в Україні президент Москви В. Путін 1 березня 2014 р. звернувся до парламенту Москви з пропозицією дозволити використання Збройних Сил Російської Федерації на території України. Того ж дня ця пропозиція була прийнята² (В. Путін довго заперечував факт незаконного введення Москвою своїх військ на Кримський півострів взимку-навесні 2014 р., а на питання про зброю та форму цинічно

¹ 5 лет назад Крым вернулся в родную гавань...

² Росія оголосила Україні війну. Українська правда. 2014. 1 берез. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/03/1/7016786/> (дата звернення: 10.07.2024).

відповідав, що місцева самооборона купувала їх на військовому ринку¹. 16 березня окупанти провели «референдум» щодо статусу Криму, під час якого, за їх даними, 96,77% жителів АРК і міста Севастополя проголосували за «возз'єднання» територій Криму з Московською Федерацією².

Наступного дня Верховна Рада Республіки Крим проголосила незалежність «Республіки Крим», а 18 березня президент Росії разом із самопроголошеною владою Республіки Крим та міста Севастополь підписали угоду про входження Республіки Крим до складу РФ. 21 березня Рада Федерації офіційно прийняла закони про ратифікацію Договору від 18 березня і створення нових суб'єктів Федерації – «Республіки Крим» і «Місто федерального значення Севастополь», що є підтвердженням окупації Москвою цих територій.

Спеціальний представник Держдепартаменту США з питань України (2017–2019) Курт Волкер прокоментував ситуацію з недотриманням міжнародних гарантій щодо України, назвавши «провалом міжнародної спільноти те, що Москва вторглася в Україну та конфіскувала частину її території, що є порушенням Будапештського меморандуму. Це включало нездатність США, Великобританії, Франції та ширшої міжнародної спільноти забезпечити адекватні гарантії безпеки, а потім не в змозі їх виконати. І тому важливо, щоб ми не ігнорували це питання і намагалися відновити цілісність України та забезпечити безпеку її громадян»³.

Анексувавши Крим і підтримуючи терористів із сепаратистами на Донбасі, Путін фактично зневажив увесь світовий порядок, сформований у Європі після

¹ Путін вперше визнав, що «зелені чоловічки» – його військові. Українська правда. 2014. 17 квіт. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/04/17/7022770/> (дата звернення: 15.07.2024);

² Вхождение Республики Крым в состав России. Государственная Дума: официальный сайт. 2014. URL: <http://iam.duma.gov.ru/node/1/4980/20026> (дата звернення: 15.07.2024).

³ Каневський Д. Курт Волкер: Я не бачу різниці між російською окупацією Криму і Донбасу. Deutsche Welle. 2017. 29 серп. URL: <https://www.dw.com/uk/курт-волкер-я-небачу-різниці-між-російською-окупацією-криму-і-донбасу/a-40281807> (дата звернення: 09.07.2024).

Другої світової війни. Тому не дивно, що для виправдання своїх дій він звернувся до маніпуляцій історичною наукою. Зокрема, конфлікт 1939 року між Сталіном і Гітлером використовується як непряме виправдання агресії проти України. Водночас Кремль намагається підштовхнути Польщу, Угорщину та Румунію до претензій на ті частини української території, які належали цим країнам до 1939 року. Такі дії суперечать Заключному акту Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 року та іншим міжнародним документам, що гарантують непорушність кордонів у Європі. Основа конфлікту між Україною та Росією лежить передусім у цивілізаційних відмінностях між українським європейським трендом і російською комуністичною ординською спадщиною в її сучасній євразійській інтерпретації¹.

Дестабілізація України не обмежилася окупацією АР Крим. У березні-квітні 2014 року насамперед у східних, центральних та південних регіонах України пройшла серія акцій, відомих як «Російська весна», очолювана та проведена московськими спецслужбами. Ці акції пройшли в таких містах, як Дніпропетровськ (нині Дніпро), Донецьк, Харків, Одеса, Луганськ. Учасники цих акцій переважно висловлювалися за відокремлення півдня і сходу України та приєднання цих регіонів до Москви, проведення референдуму про федеративний устрій України, надання російській мові статус другої державної і виступали проти української єдиної влади тощо.

У випадку Донбасу і південної України, російською пропагандою було обрано прийом критики В. Леніна та Й. Сталіна, які нібито за незрозумілими причинами «подарували» Україні Донбас². Путін неодноразово звинувачував більшовиків у тому, що вони включили в УРСР території, що «історично» були

¹ Послание Федеральному Собранию Российской Федерации (2007 г.). Президент России: официальный веб-сайт. URL: <http://surl.li/dupuo> (дата звернення: 10.08.2024).

² Путин раскритиковал Ленина за идею равноправия республик с правом выхода из СССР. Интерфакс. 2016. 25 янв. URL: <https://cutt.ly/91gbA8Z> (дата звернення: 13.07.2024).

півднем Росії. Зокрема, його бентежило, що приєднання південно-східних областей сучасної України було зроблене не озираючись на етнічний склад населення: «границы определялись совершенно произвольно и далеко не всегда обоснованно. На Украину, например, Донбасс передали»¹. Згідно до аргументів пропаганди, знаходження Донбасу в складі УРСР, а пізніше незалежної України, також є «великою історичною помилкою». Апелюється до того, що Донбас історично не мав відношення до України, а в складі УРСР опинився через амбітні та недалекоглядні рішення радянських діячів². Таким чином, подібно до анексії Криму, військова агресія та створення квазіутворень, так званих «ДНР» і «ЛНР», виправдовуються як відновлення історичної справедливості.

Рис.2.3. Незаконно утворені формування «ДНР» та «ЛНР»

¹ Там само.

² Там само.

Варто зазначити, що поряд із концепцією «російського Донбасу» існувала також теза про так зване українство ОРДЛО, згідно з якою існують дві України: одна — зі столицею в Києві, де при владі «фашисти» й «бандерівці», а друга — зі столицею в Донецьку, яка нібито є законною, справедливою, духовною та лояльною до Росії. Саме на цій ідеї «подвійності» багато в чому ґрунтувалися умови Росії в Мінських угодах 2015 року, що мали на меті інтегрувати новостворену «еліту» під контроль РФ у політичний простір України.

Російські сепаратистські сили на чолі з офіцерами російської розвідки оголосили так звані «народні республіки» в Донецьку та Луганську. Станом на грудень 2021 року, безпосередньо перед повномасштабним вторгненням Росії в Україну, на попередній фазі конфлікту загалом було вбито понад 14 000 людей¹.

Після анексії Криму та початку російської військової агресії на сході України ці меседжі «боротьби з нацизмом» дедалі частіше були спрямовані проти добровольчих батальйонів, проукраїнських активістів, а також усіх людей, які підтримували територіальну цілісність і суверенітет України. Таким чином, російські пропагандисти почали апелювати до емоцій, щоб провести необхідні паралелі між боротьбою проти нацистського режиму під час Другої світової війни та спробами окупації українських територій під виглядом «визволення». Це також стало інструментом переслідування людей з проукраїнською позицією на окупованих територіях, яких звинувачували у «співпраці з нацистами». Після початку повномасштабної війни цей наратив був розширений і трансформований в ідею «денацифікації України» як однієї з цілей тієї війни. У цьому контексті ідею української незалежності та окремої української ідентичності, відмінної від російської, також називають «нацистською».

¹ Втрати серед цивільних осіб в Україні, пов'язані з конфліктом. 2022. 4 с.
URL: <http://surl.li/krbzuj> (дата звернення: 02.09.2024).

2.2. Ідеологічні засади російської агресії проти України

Ідеологічні засади російської агресії проти України мають комплексний характер, що поєднує історичні, геополітичні, культурні та пропагандистські наративи. В основі цієї агресії лежить кілька ключових ідей, які активно просуваються російським керівництвом та пропагандою: ідея «російського світу» (РС), імперський реваншизм та заперечення української нації, протистояння Заходу, антифашистська риторика та історичні перекручення, ностальгія за Радянським Союзом, православна релігійна ідеологія.

Ідея «російського світу» (РС) — одна з головних ідеологічних платформ російської політики, яка стверджує, що існує, «спільний цивілізаційний простір» для всіх східних слов'ян, зокрема росіян, українців та білорусів. Цей простір, за ідеологією РС, повинен бути під впливом Росії, бо Москва позиціонується як центр цього світу, історичний спадкоємець Київської Русі та захисник «єдиного православ'я». Така концепція заперечує суверенітет України.

Ідеологи РС часто підкреслюють, що Росія виконує «особливу» цивілізаційну місію, зокрема захист православ'я та традиційних цінностей. У цьому контексті Москва проголошується «Третім Римом» — наступницею Візантії та Київської Русі, яка має зберігати істинне православ'я і протистояти «розбещеному» Заходу. Таке трактування історії дає підстави для втручання Росії у справи інших країн, які, на думку Кремля, є частиною «цивілізаційного простору».

Одним з ключових елементів риторики РС є захист російськомовного населення за межами Росії, особливо в Україні, Білорусі, Молдові, Казахстані та країнах Балтії. У випадку України це стало одним із виправдань анексії Криму в 2014 році та підтримки збройних угруповань на Донбасі.

Ідея РС передбачає, що Україна та Білорусь не є повністю суверенними і незалежними державами, а скоріше мають бути частиною єдиного РС. Така

риторика фактично заперечує право на власну національну ідентичність, суверенітет і самовизначення.

Заперечення української нації та ідентичності в сучасній російській політиці спирається на кілька основних наративів, які активно поширюються через державну пропаганду, офіційну риторику та культурну політику.

«Українці та росіяни — один народ» — цей наратив особливо активно просувається президентом Росії Владіміром Путіним. У своїх численних публічних виступах, зокрема в статті 2021 року під назвою «Про історичну єдність росіян і українців». Також він стверджував, що українці, росіяни та білоруси є «одним народом», які мають спільні історичні корені з Київською Руссю¹. За цією логікою, окрема українська ідентичність є штучною, а незалежна Україна — результатом історичних помилок та дій зовнішніх сил, зокрема Заходу.

Російська історична пропаганда заснована на припущенні, що Україна апріорі не може бути незалежною державою, оскільки вона завжди була частиною РС в різних формах державності: Київська Русь, Московське царство, Російська імперія та СРСР. Деякі російські вчені заявляють, що галицькі українофіли впровадили назву «Україна» лише в 1899 р.². Зокрема, кандидат історичних наук Фьодор Гайда у дисертації на тему «Влада і громадськість у Росії в період кризи Третьочервневої системи: діалог про шляхи політичного розвитку (1910–1917рр.)» стверджує, що назва «Україна» стала використовуватися в якості назви цілої держави навмисно в українській «навколоісторичній публіцистиці». Дослідник заявляє, що в російській мові відсутнє слово «країна», однак є слово

¹ Путін В. В. Про історичну єдність росіян та українців. *kremlin.ru*. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/66182> (дата звернення: 13.09.2024).

² Почему Украина (окраина) от слова беда и несчастье. Как словом Украина подменили слово Русь. Мидгард-ИНФО. URL: <https://cutt.ly/n1pKG36> (дата звернення: 10.09.2024).

«край», тому нібито поняття «україна» позначало частину території Росії, аж ніяк не самостійну державу. Всі інші версії досліджень автором відкидаються¹.

Однією з ключових тез цього наративу є твердження, що саме Росія є справжньою наступницею Київської Русі. Стверджується, що в часи Київської Русі Київ знаходився на периферії держави, оскільки її географічний центр нібито розташовувався між Москвою та Смоленськом. Відповідно, значення Києва як державотворчого центру, а також саме поняття «Київська Русь» називаються переоціненими та недостовірними.

Крім того, пропаганда апелює до «масового переселення з півдня на північ», внаслідок чого населення з півночі держави, тобто сучасної території РФ, мало успадкувати ту політичну історію, що була на півдні². Згідно з цим виходить, що нібито одна Росія може називатися спадкоємицею Київської Русі, на відміну від України та Білорусі.

Продовжуючи тему того, що України не існувало як окремої держави, російською пропагандою висувається думка про те, що її вигадали іноземці, зокрема поляки та австрійці, переслідуючи мету послаблення Росії. Так, певні російські автори стверджують, що «винахідцем» концепту «Україна» був поляк Ян Потоцький. Нібито саме він у праці «Історико-географічні фрагменти про Скитію, Сарматію та слов'ян» (1796 р.) «приписав» українцям окреме від росіян походження, а пізніше цю ідею розгорнув інший поляк – Тадеуш Чацький³. З іншого боку, російський суспільно-політичний діяч і публіцист А. Вассерман наголошує на тому, що Україна – це «проект Австро-Угорщини», створений з

¹ Гайда Ф. Власть и общественность в России в период кризиса Третьеиюньской системы: диалог о пути политического развития (1910–1917 гг.). Москва, 2017. С. 25–52.

² Почему «Украина» – окраина, а не страна? OSTKRAFT. 2013. URL: <https://cutt.ly/t1pZnbI> (дата звернення: 10.09.2024).

³ Putin's friend emerges from shadows in Ukraine. Financial Times. 2017. URL: <https://cutt.ly/21gI9Wh> (date of access: 09.09.2024).

використанням «технології стравлювання руських з руськими, якою згодом скористалися і більшовики»¹. Разом з цим у Росії поширена думка, що «прапор виявився прапором Нижньої Австрії, а гімн – вкрадений у поляків “Ще Польща не загинула”. Що стосується гербу, то «Герб України це всього-на-всього просте тавро (або клеймо)... і він не має жодного стосунку до державної символіки і взагалі до геральдики».

«Україна — штучна держава» — цей наратив підкреслює, що Україна нібито є штучним утворенням, що українська незалежність була «подарунком» від більшовиків після Першої світової війни або від Сталіна, який приєднав західні території до УРСР після Другої світової війни.

Такий наратив дозволяє Росії оскаржувати суверенітет України, претендувати на її території та легітимізувати свою агресію як «відновлення історичної справедливості».

Російська держава та медіа часто применшують або ігнорують значення українською культури, літератури, мови та історії. Українська культура зображується як «регіональна версія» російської, що не має права на окреме існування.

Заперечення української нації є стратегічним елементом російської зовнішньої та внутрішньої політики, яке використовується для виправдання військових дій і створення ідеологічної основи для імперських амбіцій.

РС є також важливим геополітичним інструментом у Росії, що дозволяє їй виправдовувати експансіоніську політику і втручання у справи сусідів.

РС став ідеологічною основою для створення геополітичного проєкту «євразійського союзу», який передбачав відновлення колишнього СРСР у нових

¹ А. Вассерман: «Україну придумали австрійці в 19-м веке». Newslab.ru. 2010. URL: <https://cutt.ly/v1pMzPH> (дата звернення: 10.09.2024).

умовах. Ключовим елементом цього утворення мала бути лояльна проросійська Україна, що згодом слугувало виправданням прямої військової агресії під приводом «захисту Росії та російськомовного населення». Як, зазначає Фігурний Ю.С. у аналітичній статті, на підтримку «співвітчизників» і пропаганду шовінізму, фашизму та україноненависницьких ідей з бюджету РФ щороку виділяються десятки мільйонів доларів¹. У цьому контексті доцільно процитувати В. Суркова, одного з ідеологів неоімперіалізму та РС, помічника президента РФ: «Є і найромантичніша з важливих причин збереження національного суверенітету: росіяни, вже 500 років, з часів Івана III, є державотворчим народом. Ми – нація, яка звикла до державності. І на відміну від наших багатьох друзів по Радянському Союзу, і багатьох інших країн ми завжди були носіями національної ідеї. Ясно, що деякі країни, які оголошують своєю національною ідеєю вступ до Євросоюзу, дуже щасливі країни: їм багато думати не треба. У них все дуже просто. Москалі погані, вони в усьому винні, ми зараз побіжимо в Брюссель, і там все буде добре. Треба пам'ятати, що всі ці нації жодного дня у своїй історії не були суверенними, вони не мають досвіду державного існування. Тому цілком зрозуміло, що, коли в Москві не склалося або склалося не так, як хотілося, вони відразу ж, не замислюючись, біжать до іншого хазяїна. Це нормально. Були провінцією однієї країни, стануть провінцією іншої»².

Що стосується широкого громадсько-політичного дискурсу термін «російський світ» запровадив саме В. Путін, який, зокрема, у 2006–2007 рр. у публічних виступах акцентував увагу на питаннях, пов'язаних із співвітчизниками, що проживають за кордоном, в сенсі їхньої культурної, мовної

¹ Гай-Нижник П., Залізник Л., Краснодемська І. та ін. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики. Київ: «МП Леся», 2016. 586 с.

² Грицак Я. Ревізія історії. Російська історична пропаганда та Україна. Київ: К.І.С., 2019. 99 с.

та цивілізаційної єдності¹. Наприклад, 24 жовтня 2006 р. під час вітального слова до учасників Всесвітнього конгресу співвітчизників Путін заявив: «Цей день, безумовно, об'єднує не тільки багатонаціональний народ Росії, а й мільйони наших співвітчизників за кордоном, об'єднує весь так званий російський світ. Ми справді єдині, і жодні кордони та перепони не завадять цій єдності. У нас є тільки одна спільна мета – зробити цю єдність ще міцнішою»². Пізніше, у червні 2007 р., згідно з указом президента Росії, було створено неурядовий центр для просування російської мови та культури. Засновниками фонду стали Міністерство закордонних справ і Міністерство освіти та науки РФ. Основні завдання даної організації були чітко і амбітно визначені: «Російський світ – це не тільки росіяни, не тільки наші співвітчизники в країнах ближнього і далекого зарубіжжя, емігранти, вихідці з Росії та їхні нащадки. Це ще й іноземні громадяни, які говорять російською мовою, які вивчають або викладають її, всі ті, хто щиро цікавиться Росією, кого хвилює її майбутнє... Цілий ряд знакових подій уже формує цю ситуацію – об'єднання церков, перепоховання значущих фігур еміграції. «Російський світ» має бути не стільки спогадом про минуле, скільки діяльним, мобілізуючим початком побудови кращого майбутнього для великого народу, що живе в мирі з собою та рештою світу»³.

Таким чином, вплив «РС» охоплює не лише Росію та пострадянські країни, але й усі регіони світу, де проживають етнічні росіяни та так звані

¹ Гай-Нижник П. П., Батрименко О. В., Чупрій Л. В. Реінтеграція Криму та послаблення кримської регіональної проросійської ідентичності в контексті реалізації державної політики національної безпеки України. *Гілея*. 2015. Вип. 103. № 12. С.12–18.

²Путін В. В. Вступительное слово на Всемирном конгрессе соотечественников, проживающих за рубежом. URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/23861> (дата звернення: 10.09.2024).

³ Гай-Нижник П., Чупрій Л. Розв'язання військово-політичного конфлікту на Сході і Півдні України за сучасних геополітичних умов. *Українознавство*. 2016. № 4. С.103–121.

російськомовні. Під прикриттям нібито культурного проєкту Росія активно просуває свій геополітичний, політичний, економічний і культурний вплив. Важливим аспектом РС є його тісний зв'язок з Російською православною церквою (РПЦ). Церква підтримує концепцію РС, стверджуючи, що Москва є духовним центром православного світу, а православ'я — невід'ємною частиною російської ідентичності. Це також включає підтримку Московського патріархату в Україні, що стало важливим інструментом впливу на українське суспільство, зокрема на вірян.

Важливо зазначити, що православна релігійна ідеологія в контексті російської агресії проти України відіграє значну роль як інструмент легітимізації політики Кремля та як частина ширшої концепції РС.

В основі цього ідеологічного підходу лежить тісний зв'язок між державою і РПЦ, яка активно підтримує російську зовнішню політику та просуває певні наративи, що виправдовують втручання у справи України та інших пострадянських держав.

Зокрема в Україні пропаганда використовує релігійні символи та мову, щоб представляти військові дії як «священну місію» для захисту православної віри і народу від західного впливу, який представляється як духовно розбещений і ворожий до традиційних цінностей. Така риторика часто подається у вигляді «боротьби добра проти зла», де Росія та її церква виступають як захисники православних народів, а Захід і його союзники, зокрема Україна, — як сили, які руйнують духовні основи. Ця риторика позиціонує Росію як останні оплот «справжніх» християнських цінностей, які нібито руйнуються на Заході через секуляризацію, лібералізм та підтримку прав ЛГБТ-спільноти. Ця ідея активно використовується у внутрішній і зовнішній пропаганді, створюючи образ Росії, як захисниці ліберального порядку, а Україну, яка прагне євроінтеграції, як таку, що переймає «аморальні» західні цінності.

Протистояння Заходу є одним із ключових елементів ідеології та політики сучасної Росії, особливо в контексті агресії проти України. Протистояння між Росією та Заходом має свої корені в геополітичній конкуренції, яка значно загострилася після розпаду СРСР. Захід, зокрема НАТО і ЄС, почав розширювати свій вплив на територію колишніх соціалістичних країн і республік СРСР. Росія це сприймає як загрозу для своєї безпеки і зменшення свого геополітичного впливу. Значну роль у цьому суперництві відіграє Україна, яка стала ареною боротьби за вплив між Росією та Заходом. Проєвропейський курс України, який включає прагнення до вступу в ЄС та НАТО, розглядається Росією як пряма загроза її впливу і частина ширшого західного плану оточення та послаблення Росії.

Саме через це Росія намагається зберегти Україну в зоні свого впливу за допомогою економічного, політичного та військового тиску.

Протистояння між Росією і Заходом має також ідеологічний вимір. Західні країни, зокрема США та держави Європи, базуються на принципах демократії, прав людини, верховенства права та ринкової економіки. Росія, особливо під керівництвом Володимира Путіна, розвиває авторитарну модель управління, де важливу роль відіграє централізована влада, контроль над медіа та обмеження громадянських свобод. Захід підтримує демократичні рухи і громадянське суспільство в країнах, що колись були під впливом СРСР, що сприймається Москвою як спроба підриву її режиму та впливу.

Російська пропаганда активно використовує антизахідну риторіку, щоб створити образ Заходу як ворога, який прагне знищити Росію і її традиційні цінності. Ця пропаганда використовується для внутрішньої мобілізації населення і зміцнення влади Кремля, створюючи атмосферу ворожості та страху перед зовнішніми загрозами. Вона також слугує виправданням для агресивних дій Росії, зокрема в Україні, як необхідного захисту від «західної загрози».

Ностальгія за Радянським Союзом є політичним явищем у сучасному російському суспільстві, що включає в себе елементи імперського мислення та прагнення до відновлення втраченої великодержавності.

СРСР був великою світовою державою, однією з двох супердержав поряд із США. Для багатьох росіян, зокрема старшого покоління, це означало відчуття національної гордості та величі. Після розпаду СРСР Росія втратила свій статус супердержави, і це породило втрату національної ідентичності та величі. У сучасній Росії, ностальгія за СРСР часто пов'язана з бажанням повернути цей статус через розширення впливу на пострадянському просторі. Радянські символи такі як прапор, гімн і військові перемоги (особливо у Другій світовій війні), відіграють важливу роль у формуванні національної ідентичності та патріотизму. Пропаганда часто підкреслює позитивні аспекти радянського минулого і замовчує репресії, тоталітаризм і економічні провали радянської системи.

Ключову роль у російському наративі щодо конфлікту з Україною відіграє антифашистська риторика. Вона апелює до історичної пам'яті про перемогу Радянського Союзу у Другій світовій війні і позиціонує сучасну Росію як спадкоємицю «антифашистської боротьби» проти нацистської Німеччини.

Перемога СРСР над нацистською Німеччиною у Другій світовій війні для багатьох росіян є основним джерелом національної гордості. Російська держава активно культивує цей міт, акцентуючи увагу на ролі Радянського Союзу як визволителя Європи від нацистів. Щорічні святкування дня перемоги 9-го травня є центральною подією в державній пропаганді.

Антифашистська риторика особливо активно використовується для демонізації України. Російська пропаганда називає нову українську владу та проєвропейські сили «фашистами» або «неонацистами». Таке зображення української влади як фашистської слугує виправданням для російської громадськості й міжнародної спільноти щодо необхідності військово втручання

для «захисту» російськомовного населення та боротьби з нібито «відродженням фашизму» в Україні.

Твердження про те, що український націоналізм 1930–1940 років та німецький нацизм не мають ніяких відмінностей – один з найсильніших російських пропагандистських тригерів, направлений на різні аудиторії. Так, у кремлівських ЗМІ наголошується, що ті люди, хто сьогодні ідентифікують себе в якості українських націоналістів, насправді є «духовними нащадками воєнних злочинців, фашистів і нацистів»¹. Російська пропаганда активно поширює думку, що члени ОУН УПА «...були головними виконавцями у Львівських таборах смерті, де вбито сто двадцять тисяч євреїв. Це вони влаштовували рейди по «партизанських селах», залишаючи після себе лише згарища і трупи...»². Як можна зрозуміти, акцент робиться на тому, що оунівці були поплічниками гітлерівців і нібито виконували «брудну роботу», іноді вражаючи жорстокістю навіть своїх «хазяїв». «Іноді німці самі дивувалися звірствам своїх шавок. Але хто ще з таким задоволенням робитиме таку мерзенну роботу? Кат хорошому панові необхідний як повітря», – ідеться в одній із статей на російській платформі «KONT», де автори публікують свій контент³. З цим же пов'язують і кінець співпраці нацистів і ОУН, оскільки перші розігнали ватажків українських націоналістів через їхню неконтрольованість, а також ув'язнили С. Бандеру в концтабір⁴.

У підрозділі проаналізовано ідеологічні основи російської агресії проти України. Ключовим концептом гібридної війни є так званий «РС», що виник

¹ Український інститут вивчення Голокосту «Відродження»: офіційний веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/01hUHsM>.

² Бандеровцы – кровавые псы Абвера. KONT. 2018. URL: <https://cutt.ly/x1gnVGt> (дата звернення 20.07.2024).

³ Бандеровцы – кровавые псы Абвера...

⁴ Зверствами бандеровцев был возмущён даже Гитлер (18+). Readovka. URL: <http://surl.li/duxgx> (дата звернення 20.07.2024).

після розпаду СРСР і поступово розвивався завдяки російській пропаганді. Цей концепт спирається на три основні складові: російську церкву, мову та культуру.

Окрім «РС», важливими ідеологічними інструментами російсько-української війни є маніпуляції історичними фактами, створення власних мітів і наративів. Серед них: міти про штучність української державності та культури, «подаровані» території, які нібито мають належати іншим європейським країнам або Росії; демонізація українських націоналістів, перекручення та дискредитація політики України щодо вшанування Дня пам'яті та примирення 8 травня тощо.

Загалом ці ідеологічні складові можна розглядати як засіб маскуванню справжніх намірів Росії перед міжнародною спільнотою. Насправді сучасна РФ дотримується неоімперіалістичних, шовіністичних і фашистських принципів.

Висновки до розділу 2

Отже, викривлення історії стало одним із ключових інструментів, що використовувалися для виправдання вторгнення Росії в Крим та Донбас. Це явище мало значний вплив на політичну ситуацію в Україні та міжнародні відносини.

Російська влада використовувала історичний ревізіонізм для виправдання своїх агресивних дій. Переписування історії та створення альтернативних наративів щодо належності Криму та Донбасу стали ключовими елементами пропаганди. Викривлення фактів про історичну належність Криму до Росії та про статус російськомовного населення Донбасу було спрямоване на створення обґрунтувань для втручання.

Пропаганда та дезінформація, спрямовані на російське та міжнародне суспільство, допомогли створити образ України як «історичної частини» Росії та української влади як «фашистської» або «нелегітимної». Це спотворення історії дозволило Росії отримати підтримку частини свого населення та деяких міжнародних акторів для своїх дій.

Російська влада активно використовувала міт про необхідність захисту російськомовного населення в Україні. Цей наратив був побудований на перекручених фактах та вигаданих історичних прецедентах, що виправдовували вторгнення та анексію Криму, а також підтримку сепаратистів на Донбасі.

Використання історичних мітів та дезінформації призвело до серйозних міжнародних наслідків, включаючи санкції проти Росії, дипломатичну ізоляцію та загострення відносин між Заходом та Росією. Це також вплинуло на стабільність у Східній Європі та призвело до довготривалого конфлікту.

Досвід України підкреслює важливість протидії історичним маніпуляціям та дезінформації. Важливими заходами є підтримка незалежних медіа, розвиток критичного мислення в суспільстві, освітні програми, що навчають аналізувати та інтерпретувати історичні факти, а також міжнародна співпраця для протидії пропаганді.

Викривлення історії стало одним із центральних елементів у виправданні вторгнення Росії в Крим та Донбас. Це явище мало серйозні наслідки для України, міжнародної спільноти та стабільності у регіоні. Протидія історичним маніпуляціям є важливим завданням для збереження правди та справедливості, а також для запобігання подібним конфліктам у майбутньому.

РОЗДІЛ 3. ШИРОКОМАСШТАБНИЙ ЕТАП ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ

3.1. Позиція президента Російської Федерації щодо агресії

Україна завжди займала ключове місце в політичних планах Путіна. У період президентства Леоніда Кучми (2000–2004 роки) Путін сприяв економічній співпраці між Україною та Росією в різних сферах. Президенти двох країн навіть організували спільні військові паради.

Обговорювалося створення спільної структури, зокрема за участі Німеччини, для управління газотранспортною системою України. Путін також намагався залучити Україну до Євразійського економічного союзу, проте Київ погодився лише на статус спостерігача. Відносини між Путіним і Кучмою носили партнерський характер, але без надмірної близькості чи «дружби».

У 2004 році Помаранчева революція в Україні завадила проросійському кандидату Віктору Януковичу незаконно стати президентом. Тоді як російські чиновники критикували обрання Віктора Ющенка та звинувачували Захід у поразці Януковича, Путін намагався публічно продемонструвати свою готовність до співпраці¹.

«Газовий конфлікт» почався в 2005 році. Президент Росії звинуватив Київ у розкраданні газу. Пізніше цей наратив став одним із центральних аргументів для дискредитації компанією України як транзитної країни. Путін був проти проєвропейського та північноатлантичного курсу України, хоча публічно заявляв, що він лише проти розширення НАТО: «Я думаю, що НАТО вже має вплив на багатьох наших партнерів, у тому числі на Україну та Грузію. Росія сама розвиває відносини з НАТО, навіть була створена Рада Росія–НАТО, в якій ми

¹ Гончаренко Р. Росія проти України. Як дійшло до великої війни. *DW*. URL: <https://www.dw.com/uk/rosiia-proty-ukrainy-yak-diishlo-do-velykoi-viiny/a-60242572> (дата звернення: 11.06.2024).

працюємо досить успішно. Якщо ми говоримо про розширення НАТО за рахунок цих країн, про їх входження до НАТО, то це, звичайно, інше питання». Після приходу до влади Віктора Януковича відносини між Україною та Росією покращилися. Деякий час Віктор Янукович демонстрував повну лояльність і дотримувався проросійського курсу в гуманітарній сфері, готуючись підписати митну угоду з ЄС¹.

У 2013 році Україна була готова підписати Угоду про асоціацію з ЄС. Путін став незадоволений Януковичем. Він почав критикувати керівництво України, звинувачуючи його у зраді національних інтересів. Почалася «митна війна»: Росія заблокувала український експорт.

За словами Путіна, він не має нічого проти європейського курсу України. Насправді він намагається максимально перешкодити такому розвитку подій.

Путін все частіше говорив про спільне походження українців і росіян. Президент РФ почав говорити, що Україна отримала російські території: «За час спільного, солідарного співіснування Україна стала великою європейською державою, отримала додаткові території, населення, і це сталося за рахунок Росії, за рахунок деяких регіонів на Заході. Радянський Союз провів такий обмін і віддав ці території Україні».

Події Майдану 2013 і 2014 років дали привід Путіну окупувати Крим і розпочати вторгнення на Донбас. Проте є ознаки того, що окупація Криму готувалася задовго до втечі Януковича.

У промовах Путіна з'явилися наративи, які стали домінуючими в антиукраїнській пропаганді. Майдан – це «антиконституційний переворот і збройне захоплення влади», анексія Криму – «легітимне волевиявлення», конфлікт на Донбасі – громадянська війна: «Переворот викликав громадянську війну в Україні» і у всьому винні американці.

¹ Гончаренко Р. Росія проти України...

Після анексії Криму Путін цинічно заявив, що його турбує доля України, і заявив, що «Росія підтримує територіальну цілісність України».

На початку президентства Петра Порошенка Путін сподівався домовитися з Києвом про визнання Криму російським та надання автономії проросійським маріонеткам на Донбасі. Після провалу цих спроб риторика з боку Росії стала ворожою.

Росії вдалося нав'язати Україні так звані Мінські домовленості, однак їхнє тлумачення залишалося відкритим. Попри зусилля Кремля наполягати на власній інтерпретації, ці спроби зазнали невдачі.

Прихід до влади Володимира Зеленського у 2019 році дав Путіну можливість говорити про нові домовленості. Спалах пандемії коронавірусу змусив Путіна на деякий час забути про Україну¹.

У 2021 році риторика Кремля знову набула ворожого та загрозливого характеру. У липні Путін опублікував статтю «Про історичну єдність росіян і українців», у якій заперечував незалежність українського народу, називаючи українців «молодшими братами» росіян. Він також відмовлявся визнавати український суверенітет, якщо той виходив за межі «російського світу».

Путін закликав до угоди, яка б гарантувала невступання України до НАТО, хоча лідери альянсу неодноразово заявляли, що Україна найближчим часом не стане його членом. Російський президент продовжив поширювати наративи про іноземне управління Україною, русофобію, націоналізм і перетворення країни на «антиросію». Однак його спроби шантажувати НАТО і Київ не досягли успіху.

24 лютого 2022 року Путін розпочав повномасштабну війну проти України, звинувачуючи її у «геноциді» населення Донбасу. Ця риторика стала інструментом виправдання агресії, формуючи підтримку так званої «спеціальної військової операції» серед росіян.

¹ Гончаренко Р. Росія проти України...

Протягом 2022 року Путін неодноразово піднімав тему нацистського геноциду народів СРСР, проводячи паралелі між діями нацистів під час Другої світової війни та нібито спробами Заходу знищити росіян. Він стверджував, що сучасний Захід на чолі зі США діє так само, як діяли нацисти.

Цікаво, що концепція «геноциду» використовувалася Путіним ще на початку його президентства. Під час чеченських воєн він заявляв, що в Чечні відбувається геноцид російського населення, виправдовуючи тим самим військові дії Росії проти чеченців.

Під час російського вторгнення в Україну Олексій Данілов, тодішній секретар РНБО України, казав, що оточення Путіна говорило, що психічний стан президента ненормальний – що у нього «тече дах»¹. Раніше американська розвідка заявляла, що її головне завдання – дізнатися правду про психічний стан російського лідера. На думку експертів, поведінка Путіна стає все більш непередбачуваною та ірраціональною. А CNN, посилаючись на двох неназваних високопоставлених урядовців США, повідомила, що російський президент був у надзвичайно розгніваному стані через жорсткі санкції Заходу проти російської економіки².

Ставлення Росії і самого Путіна до України навіть отримало назву – путінізм. Путінізм — це ідеологічна течія расизму, яка виникла серед російської політичної еліти на початку 2000-х років і є домінуючою державною ідеологією сучасної Росії. Ідеологічно путінізм є дивним поєднанням старих ідеологій російського націоналізму, таких як панславізм/слов'янофільство, євразійство, націонал-більшовизм і расизм, і ґрунтується на концепції створення та

¹ Кравець Р. Олексій Данілов: Путін – наче загнаний щур. Його життя стало суцільним жахом. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/12/19/7381305/> (дата звернення: 09.07.2024).

² Hodge N. The CIA chief says Putin is 'entirely too healthy.' What do we really know about his condition? *CNN*. URL: <https://edition.cnn.com/2022/07/21/europe/vladimir-putin-health-cia-cmd-intl/index.html> (date of access: 07.11.2024).

поширення «російського світу» на якомога більшій території та розширити їх межі¹.

Щодо України Росія використовує різноманітні інструменти впливу, зокрема церковні, кібер-, інформаційні, економічні, правові та культурні війни. Однак ключовим аспектом путінської політики щодо України є іредентистські претензії, які проявляються у територіальних зазіханнях і військових діях, спрямованих на захоплення українських земель. Яскравими прикладами цього стали анексія Криму та спроби інтегрувати Донбас до складу Росії.

Російський політолог Андрей Піонтковський стверджує, що ідеологія російського фашизму багато в чому подібна до німецького фашизму (нацизму), а промови президента Владіміра Путіна відображають подібні ідеї до ідей Адольфа Гітлера².

Професор Олег Гринів вважає, що путінізм слід відрізнити від расизму. Расизм, за його словами, є ідеологічним обґрунтуванням авантюри сучасного російського тирана Путіна, поєднанням капітал-імперіалізму, шантажу колишніх колоній та ідеологічних маніпуляцій (комуністичних, шовіністичних чи антикомуністичних) для досягнення економічних і політичних цілей. Більшовизм у цьому контексті постає як форма расизму.

Клерикальний аспект расизму уособлює патріарх Кирил, який просуває концепцію «російського світу». В основі цієї ідеології лежить відкидання західної цивілізації, яка протиставляється російській (євразійській) цивілізації. Російська інтелігенція загалом підтримує авторитаризм Путіна, який прагне відірватися від

¹ Васильєва Н. В. Пропаганда як складова інформаційно-комунікативної політики і загроза національній безпеці. *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. №. 2. С. 34-41.

² Перепелиця Г. Між Росією та Європою: проблема зовнішньополітичного вибору України. 2013. URL: <http://universum.lviv.ua/journal/2013/5/perep.htm> (дата звернення: 09.07.2024).

традицій царизму та більшовизму. Таким чином, росіянізм стає ідеологічною основою путінізму.

Фактично ситуація визнала, що расизм передбачає, що повна ліквідація українства як суспільного суспільства відбулася раніше¹.

Путін назвав розпад Радянського Союзу «найбільшою геополітичною катастрофою». Тому багато експертів розглядають його нинішню зовнішню політику як спробу відродити СРСР. Крім того, Кремль постійно кидає виклик Сполученим Штатам і намагається розмежувати сфери їх політичного та військового впливу. Як останній приклад – ультиматум Росії щодо присутності НАТО в Європі. Або заява Путіна на прес-конференції з президентом Франції Еммануелем Макроном, в якій він звинуватив США і країни НАТО у вторгненні в інші країни і тим самим виправдав війну в Україні. Тому всі свої дії щодо сусідів путінська Росія всіляко виправдовує розмежуванням сфер впливу, протистоянням загрозам із Заходу і загалом нічим не гіршим за США та їх союзників.

Термін «русофобія» з'явився у лексиконі Путіна в 2014 році. Раніше, у 2009 році, Дмитрій Медведєв сказав про русофобію в Україні: «Я особисто вважаю, що президент України зайняв дуже неконструктивну позицію щодо нашої країни. У нього домінують русофобські ідеї»².

Цим поняттям Путін описав події на Майдані. Відтоді термін «русофобія» став ключовою частиною путінських пропагандистських наративів під час обговорення України. Через кілька років, за висловлюваннями Путіна, американці стали конкурувати з українцями у «русофобії». Згодом він почав

¹ Що таке рашизм? *Український інститут національної пам'яті – офіційний веб-сайт*. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/istorykynya-larysa-yakubova-shcho-take-rashyzm> (дата звернення: 03.09.2024).

² Лосєв І. Що таке русофобія і хто її роздмухує? *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1878308.html> (дата звернення: 07.11.2024).

використовувати термін «руссофоби» для позначення тих, хто критикує Росію або не підтримує його політику. На думку Путіна, саме «руссофоби» виступають за збереження однополярного світового порядку. «Перш за все, я хотів би подумати і поговорити про причини того, що відбувається, про причини цієї руссофобії. З чим це пов'язано? На мій погляд, це пов'язано з появою багатопольного світу, а монополістам це не подобається». Після початку війни, коли Захід обмежив російську економіку і ввів персональні санкції, російський президент прирівняв расизм з руссофобією¹.

Прецедентів використання українських слів у риторичі Володимира Путіна небагато. Одним із них є слово «Майдан», яке для нього символізує хаос, силове захоплення влади та втрату російського впливу в Україні. На думку Путіна, «Майдан» — це спецоперація, підкуп і заколот, а не добровільна підтримка мітингувальниками змін у владі. Він часто використовує цей термін для залякування росіян, адже російська пропаганда ототожнює «Майдан» виключно з дестабілізацією. Будь-які протести в Росії чиновники та сам Путін трактують як внутрішній «Майдан».

Особливе місце в риторичі Путіна займають його відносини з президентами України:

- **Володимир Зеленський** часто згадується у негативному ключі. Путін вважає, що Зеленський потрапив під вплив націоналістів, через що не виконував Мінські домовленості.
- **Петро Порошенко** на початку свого президентства був для Путіна потенційним партнером для домовленостей. Однак згодом його звинуватили у розв'язанні війни на Донбасі.
- **Віктор Янукович** викликав розчарування, коли готувався підписати Угоду про асоціацію з ЄС. У той момент у Росії його звинуватили у зраді. Попри

¹ Лосєв І. Що таке руссофобія і хто її роздмухує?..

це, згодом Путін захищав Януковича, хоча нечасто називав його другом і не виділяв серед інших лідерів.

- **Віктор Ющенко** спочатку викликав у Путіна готовність до співпраці, але вже з 2005 року відносини почали різко погіршуватися. У період президентства Дмитра Медведєва Путін називав Ющенка корупціонером і націоналістом, стверджуючи, що той незаконно став президентом у 2004 році, "вкравши" перемогу у Януковича.
- **Леонід Кучма** отримував переважно нейтральні оцінки. Для Путіна він був партнером, з яким можна було домовлятися, що сприяло періоду тісної співпраці між Росією та Україною.
- **Леонід Кравчук** у риторичі Путіна часто згадується як націоналіст, що підкреслює його негативне ставлення до першого президента України.

Позиція президента Російської Федерації Владіміра Путіна щодо агресії в Україні визначається кількома ключовими заявами та діями, які він озвучував і вживав протягом цього конфлікту. Ось основні аспекти його позиції:

- Путін наполягає, що дії Росії в Україні є "спеціальною військовою операцією" з метою захисту російськомовного населення на сході України, особливо в Донецькій та Луганській областях. Путін також заявляє, що операція спрямована на "демілітаризацію" та "денацифікацію" України.

- Путін постійно заперечує, що Росія веде агресивну війну проти України. Він стверджує, що Росія відповідає на загрози, що походять від української влади, яку він називає "неонацистським режимом".

- Путін неодноразово заявляв, що анексія Криму в 2014 році була законною та відображала волю населення півострова, яке висловилося на референдумі за приєднання до Росії.

- Путін стверджує, що Україна історично є частиною "єдиної російської нації" і що українська державність в її нинішніх межах є результатом історичних помилок. Він також критикує розпад Радянського Союзу, який, на його думку,

призвів до несправедливого розділення територій, де проживає російськомовне населення.

- Путін аргументує, що розширення НАТО на схід створює загрозу національній безпеці Росії. Він наполягає, що Захід ігнорував російські безпекові інтереси, що призвело до необхідності вжити військових заходів.

- Російський президент називає санкції, введені Заходом у відповідь на російську агресію, незаконними та такими, що мають на меті зруйнувати російську економіку. Путін заявляє, що Росія буде шукати шляхи для обходу санкцій та диверсифікації економічних відносин.

- Путін бере участь у дипломатичних переговорах, хоча і не вважає їх головним засобом вирішення конфлікту. Він закликає до переговорів з Україною, але на умовах, які Київ вважає неприйнятними.

Отже, позиція Володимира Путіна щодо агресії в Україні ґрунтується на запереченні факту агресії та виправданні дій Росії як необхідних заходів для захисту російськомовного населення та національної безпеки. Путін використовує історичні та безпекові аргументи для обґрунтування військових дій, водночас відкидаючи звинувачення Заходу та України в агресії. Його політика включає як військові, так і дипломатичні кроки, спрямовані на зміцнення позицій Росії в регіоні та збереження контролю над захопленими територіями.

3.2. Сучасний стан маніпуляцій історією України

Маніпуляція історією є актуальною проблемою для багатьох країн, і Україна не є винятком. Сучасний стан маніпуляцій історією України можна охарактеризувати декількома ключовими аспектами:

1. Політичний контекст

- Політики та партії використовують історичні події, постаті та наративи для зміцнення своїх позицій, формування національної ідентичності та мобілізації виборців. Наприклад, події, пов'язані з Революцією Гідності, визвольними змаганнями українського народу, а також радянським минулим часто стають предметом політичних спекуляцій.

- Історія використовується для обґрунтування зовнішньополітичних рішень та відносин з іншими державами. Питання, пов'язані з історичними територіями, етнічними меншинами та міждержавними конфліктами, часто маніпулюються з метою досягнення певних геополітичних цілей.

- Декомунізація в Україні включає зміну топонімів, знесення пам'ятників радянської епохи та перегляд підручників історії. Це викликає різні реакції у суспільстві, від підтримки до критики, що часто використовується політиками для розколу суспільства.

2. Медіа та інформаційний простір

- Вплив іноземних держав, зокрема Росії, на український інформаційний простір включає активну пропаганду та поширення дезінформації. Це стосується як сучасних подій, так і історичних питань. Наприклад, Росія часто намагається зобразити українську історію у вигідному для себе світлі, зокрема щодо Криму та Донбасу.

- Сучасні медіа, включаючи соціальні мережі, відіграють велику роль у поширенні маніпулятивних історичних наративів. Фейки, спотворені факти та

перекручені інтерпретації історичних подій швидко поширюються, впливаючи на громадську думку¹.

3. Освіта та наукові дослідження

- Історичні підручники та освітні програми часто стають полем битви між різними політичними та ідеологічними групами. Важливим є питання, яким чином подавати складні та суперечливі історичні події, щоб уникнути маніпуляцій.

- Наукові інституції та професійні історики відіграють важливу роль у протидії маніпуляціям. Однак, вони часто стикаються з тиском як з боку держави, так і з боку громадських організацій та політичних груп.

4. Громадська свідомість та пам'ять

- Колективна пам'ять про історичні події формується під впливом офіційних наративів, медіа та освіти. Вона може бути об'єктом маніпуляцій, що сприяє формуванню певних стереотипів та упереджень.

- Відзначення певних історичних подій та постатей може використовуватися для політичних цілей. Наприклад, святкування або засудження певних дат та діячів можуть бути використані для зміцнення політичної підтримки або для дискредитації опонентів.

Маніпуляції історією України є актуальною та важливою темою, яка впливає на суспільство і міжнародні відносини².

З початком російської агресії проти України у 2014 році західні дослідники почали проявляти підвищений інтерес до гуманітарних наук, особливо історії. Цьому сприяло відкриття архівів комуністичного режиму завдяки ухваленню декомунізаційного законодавства. Однак західні науковці часто стикаються з

¹ Васильєва Н. В. Пропаганда як складова інформаційно-комунікативної політики і загроза національній безпеці... С. 34–41.

² Там само.

труднощами, пов'язаними з незнанням української, а інколи й російської мови, якою написані документи репресивних органів СРСР. Розширення бойових дій та постійні ракетні обстріли українських міст після початку повномасштабного вторгнення Росії 24 лютого 2022 року також спричинило ускладнення досліджень. Не кожен західний науковець готовий працювати з документами в українських архівах за таких умов. Тим паче, що самі українські архіви стоять перед цілком реальною загрозою знищення від нападів Росії. Нарешті, українські історики, які перебувають на території України, знаходяться під постійною загрозою смерті чи поранень, як від російських обстрілів, так і безпосередньо під час захисту України зі зброєю в руках¹.

22 травня 2022 року Верховна Рада України ухвалила закон «Про заборону пропаганди неонацистського тоталітарного режиму Росії, агресії Російської Федерації проти України як терористичної держави, а також символіки Збройних Сил РФ та інших військових структур Росії у війні проти України». Одним із ключових викликів на тимчасово окупованих територіях залишається забезпечення доступу до достовірної та офіційної інформації. Росія свідомо вимикає зв'язок і українські телеканали в цих районах, створюючи ілюзію, що Україна несе відповідальність за втрату зв'язку та порушення роботи стільникових і супутникових мереж².

Одним із основних джерел фейкових новин залишаються офіційні російські телевізійні канали, які поширюють пропаганду серед населення на тимчасово окупованих територіях. Для дезінформації та дискредитації української держави

¹ Andryushchenko E. In Russia's War On Ukraine, Historians Find Themselves On The Front Lines, Figuratively And Literally. *RadioFreeEurope/RadioLiberty*. URL: <https://www.rferl.org/a/russia-ukraine-destroying-identity-putin-historians/31795956.html> (date of access: 07.11.2024).

² Майже 80% росіян вірять у «нацистів», яких «підтримує» українська влада: веб-сайт. URL: <https://m.gazeta.ua/articles/world-life/ majzhe-80-rosiyanviriyatu-nacistivyakih-pidtrimuye-ukrayinska-vlada/1083342> (дата звернення: 04.07.2024).

Росія активно застосовує Telegram-канали та різноманітні акаунти у Facebook. З початком війни термін «фейк» став широко використовуваним, позначаючи фальсифіковані або спотворені новини (дезінформацію), створені з порушенням журналістських стандартів. На жаль, така недостовірна та неперевірена неправдива інформація стала повсюдною¹.

Д. Самигін виділяє такі напрямки антиукраїнського маніпулювання російським населенням:

- а) «бандерівці та нацисти в Україні»;
- б) «бандерівці захопили владу на Майдані у 2014 році шляхом військового перевороту»;
- в) «Крим приєднався до Росії зі страху перед бандерівцями»;
- г) «бандерівці спалювали людей в Одесі»;
- д) «Бандерівці та Україна напали на Донбас у 2014 році»;
- е) «Бандерівці спровокували війну 2022 року»².

Президент Республіки Білорусь, Олександр Лукашенко, також відіграє помітну роль у поширенні кремлівської пропаганди, активно транслюючи викривлену реальність.

Російські політтехнологи використовують традиційні принципи пропаганди, серед яких:

- ігнорування критично налаштованої аудиторії;
- акцент на кількох простих і зрозумілих посилах для мас (наприклад, наратив про «зовнішніх ворогів Росії»);

¹ Васильєва Н. В. Пропаганда як складова інформаційно-комунікативної політики ...

² Галаджій О. Експерт з інформаційної безпеки Денис Самигін: чим росіяни намагаються злякати українців. *KP.UA*. URL: <https://kp.ua/ua/politics/a658101-ekspert-z-informatsijnoji-bezpeki-denis-samihin-chim-rosijani-namahajutsja-zljakati-ukrajintsiv> (дата звернення: 10.09.2024).

- максимальне спрощення складних питань для залучення менш освіченої аудиторії (наприклад, ідея про «священну місію на Донбасі»);
- апеляція до історичних символів і подій (наприклад, культ «Великої перемоги») з фокусом на емоційну, а не раціональну реакцію.

Головним інструментом кремлівської пропаганди є висміювання, яке спрямоване на викликання емоційного відгуку, створення суперечок і відволікання уваги від історичної правди та моральних цінностей.

Російська пропаганда має агресивний характер, що особливо помітно у висловлюваннях на федеральних телеканалах. Ведучі та гості програм часто вдаються до ненормативної лексики та образливих коментарів щодо військовослужбовців ЗСУ. Такі висловлювання покликані закріпити негативні асоціації щодо української армії. Наприклад, термін «фашисти» використовується як універсальний ярлик для українських солдатів.

Тактика приниження спрямована на підкреслення переваги російської армії та створення атмосфери деморалізації для українських військових. Хоча конфлікт офіційно називається «спеціальною операцією», російська влада переконує населення у загрозі від так званих «українських нацистських організацій». Згідно з опитуваннями, близько 76% росіян вважають, що такі організації становлять загрозу для РФ, а 88% переконані в існуванні в Україні структур, які «сповідують нацистську ідеологію». Значна частина населення, це 78%, підтримує дії президента Росії, тоді як 74% схвалюють рішення напасти на Україну¹.

Основою російської антиукраїнської пропаганди є мітологізація масової свідомості, що призводить до формування викривленого світогляду.

¹ Кремлівська дезінформація щодо військового наступу на Україну // detector.media. URL: https://detector.media/propahanda_vplyvy/article/112545/2022-06-23-disinfochronicle-kremlivska-dezinformatsiya-shchodo-viyskovogo-nastupu-naukrainu/ (дата звернення: 01.06.2024).

Пропагандистські міти створюють альтернативну реальність, у якій опиняються як широкі верстви населення, так і їхні лідери.

Зокрема, такі міти, як «геноцид на Донбасі», уявлення про «братній український народ, якого необхідно звільнити від націоналістичного та бандерівського впливу», твердження, що «Україна сформувалася на російських землях», або ідея про «спільні плани України та НАТО щодо нападу на Донбас і Крим», стали основою для пропагандистської картини світу. Віра в те, що «український народ любить Росію та Путіна і з радістю зустріне російську армію з квітами, хлібом і сіллю», стала однією з причин, через які президент Володимир Путін ухвалив рішення про вторгнення в Україну. Російська пропаганда демонструє безпомилкову агресивну позицію, донесену федеральними телеканалами¹.

22 січня 2024 року Американська бібліотечна асоціація (ALA) включила англomовний збірник документів «Enemy Archives. Soviet Counterinsurgency Operations and the Ukrainian Nationalist Movement – Selections from the Secret Police Archives», під редакцією професора Любомира Луцюка та Володимира В'ятровича, до списку найкращих історичних матеріалів 2023 року.

Ця книга, заснована на документах Організації Українських Націоналістів, УПА та радянських органів державної безпеки, розкриває один із найскладніших періодів української історії. У ній висвітлюється боротьба українців за незалежність у 1920–1950-х роках, а також жорстока партизанська війна, яку радянська влада вела у 1940–1950-х роках, що супроводжувалася масштабними військовими злочинами проти українського населення. Головною метою збірки було надати англomовній аудиторії доступ до маловідомих сторінок історії України.

¹ Васильєва Н. В. Пропаганда як складова інформаційнокомунікативної політики...

Однак 17 березня 2024 року ALA оголосила про виключення цієї роботи зі списку найкращих історичних матеріалів 2023 року. Причиною стала публікація Лева Голінкіна в журналі The Nation під назвою «Чому Американська бібліотечна асоціація прикрашає історію українських нацистів?» Цю публікацію активно поширювала частина західного

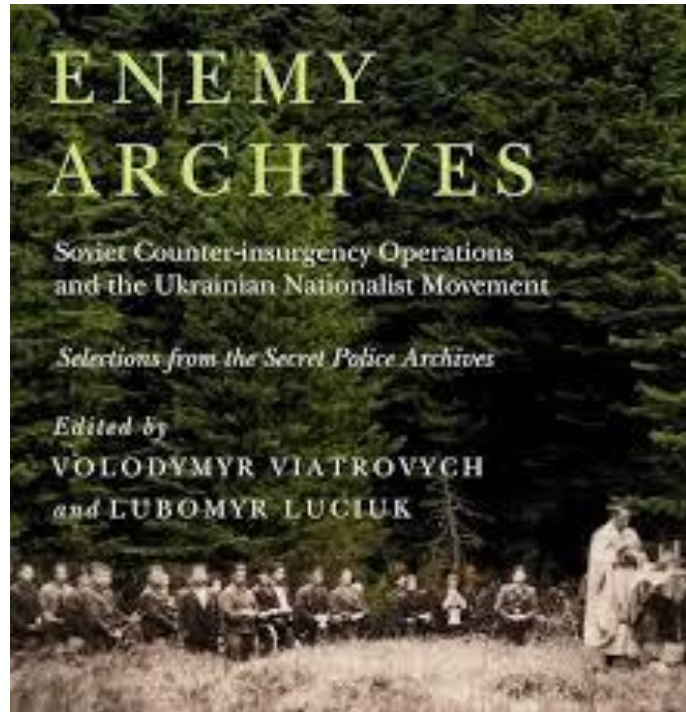

Рис.3.1 «Enemy Archives. Soviet Counterinsurgency Operations and the Ukrainian Nationalist Movement – Selections from the Secret Police Archives» за редакцією професора Любомира Луцюка та Володимира В'ятровича¹

академічного середовища, яка послідовно відстоює тезу про «український націонал-соціалізм». У своїй заяві ALA не пояснила причини вилучення Enemy Archives, але дуже ймовірно, що саме через розголос статті Голінкіна вона

¹ Enemy Archives: Soviet Counterinsurgency Operations and the Ukrainian Nationalist Movement – Selections from the Secret Police Archives / V. Viatrovych et al. McGill-Queen's University Press, 2023. P. 1048

вирішила вилучити цю збірку документів зі списку найкращих матеріалів історичних документів.

Збірка перекладених документів «Ворожі архіви» була створена, щоб ознайомити західну аудиторію з частиною складної історії України, пов'язаної з боротьбою ОУН і УПА. Включення цієї праці до списку Американської бібліотечної асоціації (ALA) у номінації «Найкращі історичні матеріали» стало свідченням величезної роботи з перекладу та публікації майже 900 сторінок архівних документів, більшість із яких раніше були невідомі на Заході.

Публікація архівних документів не відображає політичних чи історичних уподобань авторів. З наукової точки зору документи є лише джерелами, що відображають історичні події та процеси, і не можуть бути оцінені як «хороші» чи «погані». Завдання дослідників полягає в об'єктивному аналізі цих матеріалів і формулюванні висновків.

Однак особисті напади з боку журналу *The Nation* і Льва Голінкіна на професора Любомира Луцюка та Володимира В'ятровича завдали серйозної репутаційної шкоди роботі. Вилучення збірки «Ворожі архіви» зі списку найкращих історичних праць 2023 року було зумовлене маніпуляціями та дезінформацією щодо історії України, поширеними особами, які або не обізнані з українським контекстом, або свідомо його спотворюють. Напади були спрямовані на працю, яка пояснює західній аудиторії аспекти трагічної долі України між двома окупантами – нацистським і комуністичним режимами.

Дослідник військової історії Кріс Овен відзначає небезпечну тенденцію: ультраправі в США почали активно поширювати наративи про те, що війна в Україні була фейком. Це заперечення реальності є спробою отримати контроль над нею: «Кому ти віриш, мені чи своїм брехливим очам?» Ці люди точно знають, що війна справжня. Зрозуміло, що дехто на Заході створює альтернативну реальність, щоб заохочувати відмовлятися від допомоги Україні захищатися або навіть протистояти їй. На цьому фоні слід розглядати поточні програми.

6 квітня 2024 року у Києві відбулася презентація першого пілотного випуску проєкту "#Насправді_історія", який буде розвінчувати історичні прокремлівські наративи. Керівниця проєкту «Голоси України» Ольга Гужва зазначила, що проєкт "#Насправді_історія" не про історію, а саме про маніпуляції історією¹. За її словами, такі проєкти мають поширюватися на закордонну аудиторію, але це вже більш складна задача для реалізації. "Якщо у нас буде змога, і нас підтримують партнери, якщо зацікавляться тим, щоб поширювати контент англійською, то ми будемо це робити, поширювати, перекладати, бо це нагальна проблема", – додала Гужва².

Сучасний стан маніпуляції історією України є складним та багатограним. Він включає використання історії для політичних цілей, вплив пропаганди та дезінформації, виклики в освіті та наукових дослідженнях, а також формування громадської свідомості та колективної пам'яті. Важливою задачею для українського суспільства є розвиток критичного мислення та здатності до аналізу інформації, що допоможе протидіяти маніпуляціям та забезпечити об'єктивне розуміння власної історії.

Висновки до розділу 3

Отже, президент Росії Володимир Путін неодноразово звертався до історичних аргументів для виправдання анексії Криму. Він стверджував, що Крим завжди був "історично російською територією" і що повернення Криму до складу Росії виправляє історичну несправедливість. Це маніпулювання історією мало на меті легітимізувати дії Росії в очах міжнародної спільноти та власного населення.

¹ У Києві презентували проєкт «#Насправді_історія», який розвінчуватиме прокремлівські наративи. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3692090-u-kievi-prezentuvali-proekt-naspravdiistoria-akij-rozvincuvatime-prokremlivski-narativi.html> (дата звернення: 09.07.2024).

² Там само.

Позиція Путіна включала твердження про необхідність захисту російськомовного населення в Україні. Це виправдання використовувалося для обґрунтування анексії Криму та підтримки сепаратистів на Донбасі. Цей наратив підкріплювався пропагандою про "утиски" російськомовних громадян з боку української влади.

Дії Росії в Криму та Донбасі також відображають ширші геополітичні амбіції Кремля. Путін прагнув зміцнити вплив Росії в пострадянському просторі та запобігти зближенню України з Заходом. Анексія Криму та підтримка конфлікту на Донбасі стали інструментами для досягнення цих цілей, демонструючи силу Росії та її готовність до радикальних дій.

Офіційна позиція Кремля включала посилення на принцип самовизначення народів. Росія стверджувала, що мешканці Криму мають право на самовизначення, яке вони реалізували через референдум, організований у березні 2014 року. Однак цей референдум не був визнаний легітимним більшістю міжнародної спільноти через порушення міжнародних норм та відсутність належних умов для його проведення.

Російська влада офіційно заперечувала пряму військову агресію на Донбасі, натомість стверджуючи, що Росія не є стороною конфлікту, а лише підтримує "повстанців", які борються за свої права. Ця позиція суперечить численним доказам наявності російських військових сил та озброєння в регіоні, які були зафіксовані міжнародними спостерігачами та розслідувачами.

Позиція президента Російської Федерації щодо агресії в Криму та Донбасі ґрунтується на поєднанні історичних претензій, необхідності захисту російськомовного населення, геополітичних амбіцій та принципу самовизначення. Ці аргументи були широко поширені через пропаганду та дезінформацію, що ускладнювало міжнародне розуміння ситуації та сприяло виправданню дій Росії в очах певних груп населення. Водночас, міжнародна

спільнота переважно не визнає ці виправдання і вважає дії Росії агресією та порушенням міжнародного права.

Сучасний медіапростір є важливим полем битви за історичну правду. Пропаганда та дезінформація активно використовуються для створення спотворених уявлень про історичні події, що впливає на формування громадської думки. Особливо важливу роль відіграють соціальні мережі та інтернет, де фейки та перекручені інтерпретації історичних подій швидко поширюються.

Історична освіта та наукові дослідження є ключовими інструментами в боротьбі з маніпуляціями. Проте вони також стають об'єктами політичного тиску та ідеологічних впливів. Важливо забезпечити незалежність наукових інституцій та розвиток критичного мислення в освітніх програмах.

Ефективна протидія маніпуляціям історією вимагає комплексного підходу. Це включає розвиток незалежних медіа, підвищення рівня історичної освіти, підтримку наукових досліджень, сприяння критичному мисленню та міжнародну співпрацю для боротьби з дезінформацією.

Маніпуляції історією України є серйозним викликом, який впливає на різні аспекти життя країни. Використання історії для політичних цілей, пропаганда та дезінформація, освітні та наукові виклики, а також формування колективної пам'яті потребують постійної уваги та активних зусиль з боку держави, суспільства та міжнародної спільноти. Лише через забезпечення об'єктивного підходу до історії та розвиток критичного мислення можна протидіяти маніпуляціям і сприяти формуванню здорової національної ідентичності та стабільного суспільства.

ВИСНОВКИ

В результаті написання магістерської роботи, відповідно до завдань кваліфікаційної роботи, можна зробити наступні висновки:

1. У вітчизняній історіографії домінує концепція, яка пояснює витoki сучасної гібридної агресії Росії її неоімперською шовіністичною політикою. Вона розглядається як основна причина антиукраїнської експансії, здійснюваної через маніпулятивні інформаційні методи. Натомість зарубіжні дослідники поділяються на дві групи: одні, дотримуючись принципів міжнародного права, трактують російсько-українську війну як наслідок «невеликого» імперіалізму Росії, тоді як інші схильні вбачати «вину обох сторін», що супроводжується підміною базових понять. Водночас проросійська позиція другої групи дослідників значною мірою пояснюється впливом російської гібридної пропаганди на західну аудиторію.

2. Джерельна база дослідження була структурована за трьома основними групами: офіційні документи (законодавчі акти, нормативно-правові акти, резолюції), періодичні видання (журнали, вісники) та інформація з веб-сайтів установ і організацій. Аналіз офіційних документів дозволив, з одного боку, вивчити легітимізацію та нормативне закріплення російського гібридного впливу, наприклад, через Стратегію національної безпеки чи Концепцію зовнішньої політики РФ. З іншого боку, це дало можливість оцінити механізми протидії Україні російським маніпулятивним технологіям, відображені в Концепції національної безпеки, рішеннях РНБО чи указах Президента. Особливе місце посідають також доповіді та резолюції ООН, де агресія проти України визначається чітко, попри заперечення з боку РФ.

3. Методологія дослідження ґрунтувалася на принципах історизму, об'єктивності, послідовності, наукового плюралізму та системності. Ці підходи дозволили уникнути суб'єктивного впливу власних політичних переконань і забезпечити отримання неупереджених наукових результатів.

4. Викривлення історії стало одним із ключових інструментів, що використовувалися для виправдання вторгнення Росії в Крим та Донбас. Російська влада використовувала історичний ревізіонізм для виправдання своїх агресивних дій. Переписування історії та створення альтернативних наративів щодо належності Криму та Донбасу стали ключовими елементами пропаганди. Викривлення фактів про історичну належність Криму до Росії та про статус російськомовного населення Донбасу було спрямоване на створення обґрунтувань для втручання. Пропаганда та дезінформація, спрямовані на російське та міжнародне суспільство, допомогли створити образ України як «історичної частини» Росії та української влади як «фашистської» або «нелегітимної». Це спотворення історії дозволило Росії отримати підтримку частини свого населення та деяких міжнародних акторів для своїх дій. Російська влада активно використовувала міт про необхідність захисту російськомовного населення в Україні. Цей наратив був побудований на перекручених фактах та вигаданих історичних прецедентах, що виправдовували вторгнення та анексію Криму, а також підтримку сепаратистів на Донбасі.

5. Зміна історичної пам'яті задля утвердження російської окупаційної влади на захоплених територіях є потужним інструментом для формування нового суспільного наративу, який сприяє легітимізації окупації та зміцненню контролю. Переписування історії, переоцінка історичних постатей, культурна політика та комеморативні практики – все це спрямовано на знищення української національної ідентичності та створення нового, проросійського історичного контексту. Цей процес має серйозні наслідки для культурної та національної самобутності українського населення на окупованих територіях і потребує активної протидії з боку української держави та міжнародної спільноти.

6. Президент Росії Володимир Путін неодноразово звертався до історичних аргументів для виправдання анексії Криму. Він стверджував, що Крим завжди був "історично російською територією" і що повернення Криму до складу Росії

виправляє історичну несправедливість. Це маніпулювання історією мало на меті легітимізувати дії Росії в очах міжнародної спільноти та власного населення. Ці аргументи були широко поширені через пропаганду та дезінформацію, що ускладнювало міжнародне розуміння ситуації та сприяло виправданню дій Росії в очах певних груп населення. Водночас, міжнародна спільнота переважно не визнає ці виправдання і вважає дії Росії агресією та порушенням міжнародного права.

7. Маніпуляції історією України є серйозним викликом, який впливає на різні аспекти життя країни. Використання історії для політичних цілей, пропаганда та дезінформація, освітні та наукові виклики, а також формування колективної пам'яті потребують постійної уваги та активних зусиль з боку держави, суспільства та міжнародної спільноти. Лише через забезпечення об'єктивного підходу до історії та розвиток критичного мислення можна протидіяти маніпуляціям і сприяти формуванню здорової національної ідентичності та стабільного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 5 лет назад Крым вернулся в родную гавань. *Парламентская газета*. 18.03.2019. URL: <https://cutt.ly/q1d4qyc> (дата звернення: 14.08.2024).
2. Агресія Російської Федерації проти України: проблеми оптимізації державного управління та системи національної безпеки. Експертно-аналітична доповідь / П. П. Гай-Нижник та ін. Київ: МП Леся / упоряд. П. П. Гай-Нижник. 2016. 28 с.
3. Анатолий Вассерман: «Украину придумали австрийцы в 19-м веке». Newslab.ru. 2010. URL: <https://cutt.ly/v1pMzPH> (дата звернення: 10.09.2024).
4. Бандеровцы – кровавые псы Абвера. KONT. 2018. URL: <https://cutt.ly/x1gnVGt> (дата звернення: 10.09.2024)..
5. Братня навала. Війни Росії проти України XII–XXI ст.: монографія / В. Брехуненко та ін. Київ: Ін-т укр. археогр. та джерелозн. ім. М. Грушевського НАН України, 2016. 248 с.
6. Брехня Кремля про українських захисників та захисниць // VoxUkraine | «Вокс Україна» – більше ніж найкраща аналітика про Україну. URL: <https://voxukraine.org/brehnya-kremlya-pro-ukrayinskyh-zahysnykiv-tazahysnyts/> (дата звернення: 01.07.2024).
7. Бывший День Победы на Украине: свастика наконец победила красную звезду. *РИА Новости*. 2019. URL: <https://cutt.ly/11gme30> (дата звернення: 13.08.2024).
8. Васильєва Н. В. Пропаганда як складова інформаційнокомунікативної політики і загроза національній безпеці. *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. №. 2. С. 34-41.
9. Венгрия предлагала Польше разделить Украину. *Парламентская газета*. 2019. URL: <https://cutt.ly/11d8STW> (дата звернення: 14.08.2024).

10. Верменич Я. Донбас як порубіжний регіон: територіальний вимір. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2015. 69 с.
11. Виклики та загрози гуманітарній безпеці Української Держави: збірник науково-експертних матеріалів / за заг. ред. С. І. Здіорука. Київ: НІСД, 2015. 104 с.
12. Вхождение Республики Крым в состав России. Государственная Дума: официальный сайт. 2014. URL: <http://iam.duma.gov.ru/node/1/4980/20026> (дата звернення: 15.07.2024).
13. Выступление Святейшего Патриарха Кирилла на торжественном открытии III Ассамблеи Русского мира. URL: <https://cutt.ly/F1pKkuw> (дата звернення: 15.06.2024).
14. Гайда Ф. Власть и общественность в России в период кризиса Третьеиюньской системы: диалог о пути политического развития (1910–1917 гг.): Москва, 2017. С. 25–52.
15. Гай-Нижник П. П., Батрименко О. В., Чупрій Л. В. Реінтеграція Криму та послаблення кримської регіональної проросійської ідентичності в контексті реалізації державної політики національної безпеки України. *Гілея*. 2015. Вип. 103. № 12. С.12–18.
16. Гай-Нижник П., Залізник Л., Краснодемська І. та ін. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики. Київ: «МП Леся», 2016. 586 с.
17. Гай-Нижник П., Чупрій Л. розв'язання військово-політичного конфлікту на Сході і Півдні України за сучасних геополітичних умов. *Українознавство*. 2016. № 4. С. 103–121.
18. Галаджій О. Експерт з інформаційної безпеки Денис Самигін: чим росіяни намагаються злякати українців. *КР.UA*. URL: https://kr.ua/ua/politics/a658101_ekspert-z-informatsijnoji-bezpeki-denis-samihin-chim-rosijani-namahajutsja-zljakati-ukrajintsiv (дата звернення: 10.09.2024).

19. Глава внешней разведки России заявил о желании украинских экстремистов «перенести пожар в Белоруссию». Дождь. URL: <http://surl.li/dvd1m> (дата звернення: 14.06.2024).
20. Гончаренко Р. Росія проти України. Як дійшло до великої війни. DW. URL: <https://www.dw.com/uk/rosiia-proty-ukrainy-yak-diishlo-do-velykoi-viiny/a-60242572> (дата звернення: 11.06.2024).
21. Горбулін В. П. Світова гібридна війна: український фронт: монографія. Київ: Folio, 2017. 496 с.
22. Грицак Я. Ревізія історії. Російська історична пропаганда та Україна. Київ: К.І.С., 2019. 99 с.
23. Дзюба І. Донецька рана України. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2015. 78 с.
24. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 1 лютого – 31 липня 2022 р. : опубл. 27 верес. 2022 р. / Упр. Верхов. комісара ООН з прав людини. 54 с. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ua/2022-09-23/ReportUkraine-1Feb-31Jul2022-ua.pdf> (дата звернення: 12.09.2024).
25. Закон «Про основи національного спротиву». *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 41. С. 2–26.
26. Зверства «Айдара» и «Правого сектора» в Донбассе сняли на видео. Звезда ТВ. URL: <http://surl.li/dvdki> (дата звернення: 03.07.2024).
27. Зверствами бандеровцев был возмущён даже Гитлер (18+). Readovka. URL: <http://surl.li/duxgx> (дата звернення: 10.09.2024).
28. Из-за чего Россия и Украина снова поссорились? И кому это было нужно. Meduza. URL: <http://surl.li/dvdku> (дата звернення: 03.06.2024).
29. Історія як пропаганда: посібник для вчителів: навч. посіб. / упоряд. А. Ферт. Київ: DVV International Ukraine, 2024. 273 с. URL: https://competition.novadoba.org.ua/files/Istoriia_iak_propahanda_posibnyk.pdf (дата звернення: 18.10.2024).

30. Как Сталин Украине Донбасс подарил. Россия Навсегда. 2018. URL: <https://cutt.ly/r1gviLc> (дата звернення: 03.05.2024).
31. Каневський Д. Курт Волкер: Я не бачу різниці між російською окупацією Криму і Донбасу. *Deutsche Welle*. 2017. 29 серп. URL: <https://www.dw.com/uk/курт-волкер-я-небачу-різницю-між-російською-окупацією-криму-і-донбасу/a-40281807> (дата звернення: 09.07.2024).
32. Кравець Р. Олексій Данілов: Путін – наче загнаний щур. Його життя стало суцільним жахом. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/12/19/7381305/> (дата звернення: 09.07.2024).
33. Кремлівська дезінформація щодо військового наступу на Україну // detector.media. URL: https://detector.media/propahanda_vplyvy/article/112545/2022-06-23-disinfochronicle-kremlivska-dezinformatsiya-shchodo-viyskovogo-nastupu-naukrainu/ (дата звернення: 01.06.2024).
34. Кузьо Т. Війна Путіна проти України. Революція, націоналізм і криміналітет. Київ: Дух і літ., 2018. 560 с.
35. Лосєв І. Що таке русофобія і хто її роздмухує? *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1878308.html> (дата звернення: 07.11.2024).
36. Магда Є. В. Гібридна агресія Росії. Уроки для Європи. 2-ге вид. Київ: Каламар, 2017. 268 с.
37. Майже 80 % росіян вірять у «нацистів», яких «підтримує» українська влада: веб-сайт. URL: https://m.gazeta.ua/articles/world-life/_majzhe-80-rosiyanviriyatu-nacistivyakih-pidtrimuye-ukrayinska-vlada/1083342 (дата звернення: 04.07.2024).
38. Ми вступили з РФ у геостратегічну суперечку через Україну... Виклад позиції стосовно Росії (Позиція фракції ХДС/ХСС у Бундестазі) // Володимир Ар'єв: офіційний сайт (ariev.info). 2016. 2 грудня. URL: <http://ariev.info/?p=1578> (дата звернення: 02.07.2024)

39. Міщенко М. Звідки беруться «соціокультурні розколи»? // Разумков центр. 2012. URL: <http://surl.li/dumfj> (дата звернення: 29.07.2024).

40. МКІП: «Злочини росії в окупованому Криму можуть призвести до другого Нюрнберга» офіційний веб-сайт МКІП. URL: <https://cutt.ly/N1kCSZU> (дата звернення: 20.07.2024).

41. На Україні розгорелся скандал из-за «уроков ненависти» к русскому языку. *РИА Новости*. 2021. URL: <https://cutt.ly/01hqiVf> (дата звернення: 13.07.2024).

42. Об утверждении Концепции внешней политики Российской Федерации: Указ Президента Российской Федерации від 30.11.2016 р. № 640. URL: <https://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/udpjZePcMAycLXOGGAgmVHQDIoFCN2Ae.pdf> (дата звернення: 09.08.2024).

43. Павлов Д. М. Особливості технологій політичної пропаганди. *Scientific and Theoretical Almanac Grani*. 2018. Т. 21. №. 2. С. 141–149.

44. Парламентська асамблея Ради Європи. Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. URL: <http://surl.li/dupnl> (дата звернення: 08.07.2024).

45. Перепелиця Г. Між Росією та Європою: проблема зовнішньополітичного вибору України. 2013. URL: <http://universum.lviv.ua/journal/2013/5/perep.htm> (дата звернення: 09.07.2024).

46. Петр Толочко: «Получив томос, Украина проиграла. Будем надеяться, что временно». Олесь Бузина. URL: <https://cutt.ly/E1pXf7C> (дата звернення: 08.07.2024).

47. Позовні вимоги та претензії України до РФ в Суді ООН: повний переклад. *Європейська правда*. 2017. 17 січ. URL: <http://surl.li/dupoq> (дата звернення: 10.08.2024).

48. Польський депутат підготувала звіт про військові злочини РФ на Донбасі. *Eurointegration.com.ua*. URL:

<https://www.eurointegration.com.ua/news/2015/12/18/7042473/> (дата звернення: 08.07.2024).

49. Послание Президента Федеральному Собранию. Президент России: официальный веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/a1d4Y21> (дата звернення: 10.08.2024).

50. Послание Федеральному Собранию Российской Федерации (2005 г.). Президент России: официальный веб-сайт. URL: <http://surl.li/dupuc> (дата звернення: 10.08.2024).

51. Послание Федеральному Собранию Российской Федерации (2006 г.). Президент России: официальный веб-сайт. URL: <http://surl.li/dupuj> (дата звернення: 10.08.2024).

52. Послание Федеральному Собранию Российской Федерации (2007 г.). Президент России: официальный веб-сайт. URL: <http://surl.li/dupuo> (дата звернення: 10.08.2024).

53. Послание Федеральному Собранию Российской Федерации (2008 г.). Президент России: официальный веб-сайт. URL: <http://surl.li/dupuq> (дата звернення: 10.08.2024).

54. Почему «Украина» – окраина, а не страна? *OSTKRAFT*. 2013. URL: <https://cutt.ly/t1pZnbl> (дата звернення: 10.09.2024).

55. Почему Украина (окраина) от слова беда и несчастье. Как словом Украина подменили слово Русь. Мидгард-ИНФО. URL: <https://cutt.ly/n1pKG36> (дата звернення: 10.09.2024).

56. Про визнання Російської Федерації державою-агресором та створення механізму протидії та ліквідації наслідків агресії Російської Федерації проти України: Постанова Верховної Ради України від 17.01.2015 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/dh0zr00b?an=17> (дата звернення: 11.08.2024).

57. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента

України від 28.12.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> (дата звернення: 11.08.2024).

58. Про Стратегію комунікації з питань євроатлантичної інтеграції України на період до 2025 року: Указ Президента України від 11.08.2021 р. URL: <http://surl.li/duptt> (дата звернення: 11.08.2024).

59. Про схвалення Концепції Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року: Розпорядж. Кабінету Міністрів України від 19.05.2021 р. № 474. URL: <http://surl.li/dupto> (дата звернення: 11.08.2024).

60. Проєкт «StopFake»: офіційний веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/41hDpNi> (дата звернення: 17.08.2024).

61. Проєкт «Ukrainer»: офіційний веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/51hDIuu> (дата звернення: 17.08.2024).

62. Проєкт «Україна. Гідність. Свобода. Креативність»: офіційний веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/Z1kCViq> (дата звернення: 19.08.2024).

63. Проєкт «Фільтр»: офіційний веб-сайт. Проєкт навчання технікам та методикам Open Source Intelligence (OSINT): офіційний веб-сайт МКІП. URL: <https://cutt.ly/a1hFzGd> (дата звернення: 20.08.2024).

64. Путин – Бушу: «Украина – это не государство»// <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2008/04/7/4437118/> (дата звернення: 13.07.2024).

65. Путин – журналістке: «Меня не беспокоит война». *Цензор.нет*. 2014. 4 квіт. URL: https://censor.net.ua/news/274092/putin_jurnalistke_menya_ne_bespokoit_voyina (дата звернення: 17.07.2024).

66. Путин раскритиковал Ленина за идею равноправия республик с правом выхода из СССР. *Интерфакс*. 2016. URL: <https://cutt.ly/91gbA8Z> (дата звернення: 13.07.2024).

67. Путин: Наши войска станут позади женщин и детей. Пусть они попробуют в них стрелять. *Цензор.нет*. 2014. 4 мар. URL: https://censor.net.ua/video_news/274135/putin_nashi_voyiska_stanut_pozadi_jenschi_n_i_deteyi_pust_oni_poprobuyut_v_nih_strelyat_video (дата звернення: 15.07.2019).

68. Путін вперше визнав, що «зелені чоловічки» – його військові. *Українська правда*. 2014. 17 квіт. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/04/17/7022770/> (дата звернення: 15.07.2024).

69. Путин В. В. Вступительное слово на Всемирном конгрессе соотечественников, проживающих за рубежом. *kremlin.ru*. URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/23861> (дата звернення: 10.09.2024).

70. Путін В. В. Про історичну єдність росіян та українців. *kremlin.ru*. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/66182> (дата звернення: 13.09.2024).

71. Путін: Ми не говорили, що на Донбасі немає наших людей з військової сфери. *Українська правда*. 2015. 17 груд. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2015/12/17/7092816/> (дата звернення: 09.07.2024).

72. Розгляд скасування раніше затверджених повноважень делегації Російської Федерації (відповідно пункту 16 Резолюції 2034 (2015): Резолюція від 24.06.2015 р. № 2063. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/rada-yevropi/ukrayina-i-parlamentska-asambleya-radi-yevropi> (дата звернення: 17.07.2024).

73. Розгляд скасування раніше затверджених повноважень делегації Російської Федерації (відповідно пункту 16 Резолюції 2034 (2015): Резолюція від 24.06.2015 р. № 2063. URL: <https://coe.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/ukrayina-v-parye> (дата звернення: 17.07.2024).

74. Романчук О. К. Російська воєнно-теоретична думка: традиційна суміш пропаганди і міфів. *Універсум*. URL: <https://universum.lviv.ua/news/our-news/01.10.2024/rom-ros-dum.html> (дата звернення: 10.10.2024).

75. Російська пропаганда змінює риторику через невдачі на війні: росія нам применшують ганьбу від програду // *5.ua*. URL: <https://www.5.ua/svit/rosiiskapropahanda-zminiuiie-rytoryku-cherez-nevdachi-na-viini-rosiianam-prymenshuiuthanbu-vid-prohrashu-276758.html> (дата звернення: 14.07.2024).

76. Російські воєнні злочини в Східній Україні в 2014 році: Доповідь / Підгот. під кер. М. Госєвської, опубл. 18 грудня 2015 р., предст. депутатам Європарламенту в Брюсселі 5 квітня 2016 р., пер. з англ. 153 с. URL: <http://surl.li/dupqx> (дата звернення: 09.07.2024).

77. Росія відкрила ще один «транзитний фронт» проти України. МЗС: офіційний веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/E1gCxjL> (дата звернення: 14.07.2024).

78. Росія оголосила Україні війну. Українська правда. 2014. 1 берез. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/03/1/7016786/> (дата звернення: 10.07.2024).

79. Росія–Україна: зради, союзи, війни: Посібник / ред. М. Литвин. Львів : Астон, 2022. 798 с.

80. Руценко І. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога. Харків: Павленко О.Г., 2015. 268 с.

81. Савич А.С. Європейські програми формування інформаційного простору ЄС. Проблеми міжнародних відносин. URL: <https://cutt.ly/M1hHeWA> (дата звернення: 09.07.2024).

82. Символика для свідомитов. *Picabu*. 2016. URL: <https://cutt.ly/g1pMJZG> (дата звернення: 08.07.2024).

83. Сільверман К. Посібник з верифікації. Визначний ПД з верифікації цифрового контенту для висвітлення надзвичайних подій. 2019. URL: <https://cutt.ly/r1hJYgt> (дата звернення: 09.08.2024).

84. Стещенко В.С. Переписи населення. Київ: Інститут історії України. URL: <https://cutt.ly/P1hEsAZ> (дата звернення: 01.07.2024).

85. Тангер М. Історична пам'ять і як нею маніпулює Росія. *DeepState UA*. URL: <https://deepstateua.com/natsionalnii-mif-iak-rosiia-krala-nashu-istoriiu/> (дата звернення: 27.03.2024).

86. Ткаченко В.М. «Путінізм»: шовінізм пострадянського реваншу. Київ: «Знання України», 2015. 119 с.

87. Требін М. «Гібридна» війна як нова українська реальність. Український соціум. 2014. Т. 3, № 50. С. 113–127.

88. Третя газова криза за мовчання ЄС: хроніка нової війни «Газпрому» проти України. URL: <https://cutt.ly/X1gK9qJ> (дата звернення: 09.07.2024).

89. Турченко Ф., Турченко Г. Проект «Новоросія» і новітня російськоукраїнська війна. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2015. 166 с.

90. У Києві презентували проєкт «#Насправді_історія», який розвінчуватиме прокремлівські наративи. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3692090-u-kievi-prezentuvali-proekt-naspravdiistoria-akij-rozvincuvatime-prokremlivski-narativi.html> (дата звернення: 09.07.2024).

91. Удовік В. Україна та окупація Криму Росією 2014 р. в оцінках японських науковців. *Історичний архів. Наукові студії*. 17-те вид. Київ, 2016. С. 150–157.

92. Украина получила не тот Томос. *Коммерсантъ*. URL: <https://cutt.ly/e1pZVIg> (дата звернення: 10.07.2024).

93. Украина, День Победы. Память и беспамятство. *Украина.ру*. 2019. URL: <https://cutt.ly/a1gmQtf> (дата звернення: 09.07.2024).
94. Украинская «мова» оружие гибридной войны. *REX*. 2018. URL: <https://cutt.ly/H1p1cBT> (дата звернення: 09.07.2024).
95. Украинские националисты должны помнить, что они такое. Русская весна. 2015. URL: <https://cutt.ly/E1gnx7I> (дата звернення: 12.07.2024).
96. Український інститут вивчення Голокосту «Відродження»: офіційний веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/01hUHsM> (дата звернення: 09.09.2024)
97. Центр стратегічних комунікацій: офіційний веб-сайт. <https://cutt.ly/w1hK32C> (дата звернення: 14.08.2024).
98. Що таке рашизм?. Український інститут національної пам'яті – офіційний веб-сайт. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/istorykynya-larysa-yakubova-shcho-take-rashyzm> (дата звернення: 03.09.2024).
99. Andryushchenko E. In Russia's War On Ukraine, Historians Find Themselves On The Front Lines, Figuratively And Literally. *RadioFreeEurope/RadioLiberty*. URL: <https://www.rferl.org/a/russia-ukraine-destroying-identiy-putin-historians/31795956.html> (date of access: 07.11.2024).
100. Averre D. The Ukraine Conflict: Russia's Challenge to European Security Governance. *Europe-Asia Studies*. 2016. Vol. 68, no. 4. P.699–725.
101. Barovska A. (Red.). Information challenges of the hybrid warfare: content, channels, counteraction mechanisms: an analytical report. Kyiv: NISD, 2016. 109 p.
102. Biography of the propagandist. Who really is Anatoly Shariy. *Radio Svoboda*. 2021. URL: <https://cutt.ly/n1hgdmu> (date of access: 24.07.2024).
103. Enemy Archives: Soviet Counterinsurgency Operations and the Ukrainian Nationalist Movement – Selections from the Secret Police Archives / V. Viatrovych et al. McGill-Queen's University Press, 2023. P. 1048

104. Götz E. *Russia, the West, and the Ukraine Crisis*. New York : Routledge, 2018. 160 p.
105. Hodge N. The CIA chief says Putin is ‘entirely too healthy.’ What do we really know about his condition? | CNN. *CNN*. URL: <https://edition.cnn.com/2022/07/21/europe/vladimir-putin-health-cia-cmd-intl/index.html> (date of access: 07.11.2024).
106. Horvath R. *The Putin Regime and the Heritage of Dissidence*. Telos. 2008. Vol. 2008, no. 145. P. 7–30.
107. Jacques E. *Propaganda: The Formation of Men’s Attitudes* (Reprinted ed.). New York: Vintage Books, 1973. 175 p.
108. Marx K. *Revealing the Diplomatic History of the 18th Century*. Chapter IV. 104 p.
109. Mason C. *Russian Hybrid Warfare: Military Learning and The Future of War Series*. Institute for the Study of War. 2020. P.1–33.
110. Mearsheimer J. J. Why the ukraine crisis is the west’s fault: the liberal delusions that provoked putin. *Foreign affairs*. 2014. Vol. 93, no. 5. P. 77–89.
111. Millerman M. The Ethnosociological and Existential Dimensions of Alexander Dugin’s Populism. *Telos*. 2020. Vol. 2020, no. 193. P.95–113.
112. Moser M. *New Contributions to the History of Ukrainian Language*. Toronto: University of Alberta Press, 2016. 667 p.
113. Noggle, R. Manipulation, Salience, and Nudges. *Bioethics*. 2018. Vol. 32, no. 3. P.164–170.
114. Polovinchak, Y. War of meanings in the modern Russian-Ukrainian confrontation on social media. *Scientific Notes of the Institute of Journalism*. 2016. no. 3. P.16–22.
115. Putin’s friend emerges from shadows in Ukraine. *Financial Times*. 2017. URL: <https://cutt.ly/21gI9Wh> (date of access: 09.09.2024).

116. SBU vyložhila dokazatelstva uchastiya “vagnerovtsov” v voyennyh prestupleniyah na Donbasse (SBU posted evidences of the participation of “Wagnerians” in war crimes in Donbas). Ukrinform. 2018. <https://cutt.ly/11gUB7l> (date of access: 17.06.2024).

117. Vlasnyk Newsone i 112 kupyv ische i telekanal ZIK. Ukrinform. 2019. URL: <https://cutt.ly/w1g1zi3> (date of access: 15.07.2024).

118. Wat A. Mój wiek. Pamiętnik mówiony Tom 1. Universitas, 2012 414 str.